

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографски)

на

XV-то обикновено Народно събрание.

Първа редовна сесия.

XI заседание, срѣда, 2 ноемврий 1911 г.

(Открито отъ подпрѣседателя г. И. Пѣевъ, въ 2 ч. 55 м. слѣдъ пладне)

Прѣседателствующъ И. Пѣевъ: (Звъни) Засѣданieto се отваря.

Моля секретаря г. Василь п. Николовъ да провѣри отсъствуващитѣ г. г. народни прѣдставители.

Секретарь В. п. Николовъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Желѣзъ Абаджиевъ, Никола Алтимирски, Цанко Бакаловъ, Петъръ Бешковъ, Стоянъ Бурмовъ, Димитъръ Бръчковъ, Желю Влашки, Витанъ Герасимовъ, Георги Губидѣльниковъ, Василь Димчевъ, Иванъ Дочевъ, Георги Икономовъ, Димитъръ Икономовъ, Константинъ Илиевъ, Григоръ х. Константиновъ, Петко Кочанковъ, Герго Ляковъ, Константинъ Ленковъ, Ной Марковъ, Митю Милковъ, Иванъ Младеновъ, д-ръ Христо Мутафовъ, Георги Недковъ, Иванъ Петровъ, Иванъ Пецовъ, Цеко Пешовъ, Стефанъ Поповъ, Христо Поповъ, Георги Т. Пѣевъ, Иванъ Русевъ, Василь Стаменовъ, Раде Станоевъ, Апостолъ Урумовъ, Христо Хаджиевъ, Цонко Харбовъ, Христо Цаневъ, Гавриилъ Цонковъ и Христо Черешаровъ)

Прѣседателствующъ И. Пѣевъ: Отъ 212 народни прѣдставители отсъствуватъ само 38 души народни прѣдставители и Събранието може да се открие.

Прѣди да пристѣпимъ къмъ дневния редъ, съобщавамъ на г. г. народнитѣ прѣдставители, че народниятъ прѣдставителъ г. Василь Стаменовъ е искалъ и му е разрѣшено 5-дневенъ отпускъ; народниятъ прѣдставителъ г. Антонъ Мандевъ е искалъ и му е разрѣшенъ 4-дневенъ отпускъ; народниятъ прѣдставителъ г. Петъръ Бешковъ е искалъ и му е разрѣшенъ 6-дневенъ отпускъ, и народниятъ прѣдставителъ г. Симеонъ Неновъ иска 10-дневенъ отпускъ. Които сж съгласни да му се даде 10 дена отпускъ, да си вдигнатъ рѣката. (Болшинство) Приема се.

На пръвъ дневенъ редъ имаме подвеждане къмъ клетва г. г. народнитѣ прѣдставители, които не сж положили такава. Моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които не сж положили клетва, да дойдатъ да я подложатъ. Мисля, че нѣма нужда да чета списъка.

(Свещеникъ Апостолъ Георгиевъ подвежда подъ клетва неподведенитѣ подъ такава народни прѣдставители: г. г. Петъръ Папанчевъ, Никола Апостоловъ, Михайлъ Таковъ, Антонъ Мандевъ, Теню Начевъ, д-ръ Никола Георгиевъ, Добри Петковъ, Стефанъ Дрънковъ, Стефанъ Консуловъ, Никола Мушановъ, д-ръ Тодоръ Кръстевъ, Иванъ Халачовъ, Христо х. Димитровъ, Константинъ Кръстевъ, д-ръ Мичо Багárovъ и Петъръ Бабаджановъ; ходжата Хафузъ Саадула подведе подъ клетва народния прѣдставителъ Хафузъ Садъкъ Алиевъ)

Пристѣпяме къмъ втория пунктъ отъ дневния редъ: разискване проекта за отговоръ на тронното слово.

Пръвъ има думата народниятъ прѣдставителъ отъ III-та Пловдивска избирателна колегия г. Димитъръ Тончевъ.

Д. Тончевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Прѣди да почна рѣчъта си по отговора на тронното слово, азъ ще повдигна единъ прѣдварителенъ въпросъ, разрѣшението на който, може-би, ще улесни дебатитѣ, особено по нѣкои части отъ отговора на тронното слово. Споредъ чл. 42 отъ правилника, отговорътъ на тронното слово се разисква отъ Събранието по установения за законопроектитѣ редъ. Това, споредъ мене, указва даже и реда, кога трѣбва да говорятъ министритѣ при разискване отговора на тронното слово. Ако този отговоръ се разисква отъ Събранието по установения редъ за законопроектитѣ, трѣбва именно да слѣдваме този редъ, а пъкъ редътъ за разискването на законопроектитѣ е такъвъ, че най-напрѣдъ министрътъ, който внесе законопроекта, излага своитѣ съображения за неговото приемане и тогазъ чакъ, слѣдъ като се чуятъ обясненията на министра, било лично, било по изложениитѣ мотиви, народното прѣдставителство захваща да разисква върху този законопроектъ. Ето защо, азъ мисля, че това разпореждане на чл. 42 въ правилника е много рационално и ще принесе голѣма полза при разискването на адреса, ако ние дѣйствително изтъняваме неговото разпореждане

въ такъв смисъл, въ какъто то се разбира. Затова, азъ ще помоля, ако е възможно, г. министър-председателътъ, преди да се почне разискването отговора на тронното слово, да направи своето изложение, особено по външната политика, за да могат народните представители, които ще говорятъ по този въпросъ, да се съобразятъ съ това, което той ще имъ изложи. Възможно е, слѣдъ предварителното изложение на г. министра на външните работи по такъвъ единъ деликатенъ въпросъ, много отъ народните представители, които ще говорятъ, да избършатъ, тъй да се каже, отъ своята рѣчь много части, които биха останали безполезни и безпредметни и които даже понекога биха принесли извѣстна вреда на държавните интереси. Това особено у насъ ще е полезно, като се има предъ видъ, г. г. народни представители, че по този най-деликатенъ въпросъ, външната политика, на народното представителство не се предоставятъ на разположение, както е въ другитѣ парламенти, размѣненитѣ депеш и ноти по разнитѣ въпроси. Въ другитѣ парламенти, както ще видимъ, правителството предоставя въ пълно разположение на народното представителство най-главнитѣ депеш по въпроситѣ отъ външната политика и народното представителство, като ги има на рѣка, основано на тѣхния текстъ, може съ пълно знание на работитѣ да говори. У насъ като нѣмаме таквъ нѣщо, такава една практика, би трѣбвало поне да можемъ да чуемъ предварително обясненията, изложенията на г. министра на външните работи, за да може то да ни послужи за разумно ръководство въ нашитѣ рѣши. Такавъ една практика не е неизвѣстна и на нашето Народно събрание: доколкото си припомнямъ, покойниятъ д-ръ Стойловъ, като министъръ на външните работи, преди да почнатъ дебатитѣ по отговора на тронното слово отъ страна на народнитѣ представители, изложи най-напредъ външната политика на кабинета. Сжщото, мисля, се повтори и въ време управлението на г. Данева. Тѣй щото, такава една практика, казвамъ, не е неизвѣстна на нашето Народно събрание. И тя е била отъ голѣма полза. Ето защо, като се основавамъ на чл. 42 отъ правилника, азъ бихъ помолилъ, да се уважи моето искане и ако почтениятъ министъръ намѣри за добръ, да го уважи, тогазъ чакъ да закънаа своитѣ сжждения по отговора на тронното слово.

Министър-председателъ И. Гешовъ: Г. карловскиятъ народенъ представителъ знае, че има вече установена практика отъ години насамъ. Азъ не помня, покойниятъ Стойловъ да е правилъ тъй, както казва г. Тончевъ. За г. Данева сжщо неговиятъ другаръ г. Людскановъ не помни да е тъй постъпвалъ. Въ всѣки случай, отъ десетина години насамъ, ние имаме по това установена практика: първо говорятъ народнитѣ представители, а послѣ, на свършване на дебатитѣ, говорятъ и министритѣ.

Относително това, което той казва за законопроектитѣ, съгласете се, г-да, че и то не е вѣрно. Вие всички знаете, че при законопроектитѣ на първо четене не сж министритѣ, които първи говорятъ; говорятъ най-напредъ народнитѣ представители и послѣ, накрая, говорятъ министритѣ.

Д. Тончевъ: Г. г. народни представители! Ако прослѣдимъ съ наблюдателностъ парламентарната практика на XIV-тѣ обикновени Народни събрания, които сме прѣкарали въ продължение на 30-годишния нашъ политически животъ, ще видимъ, че относително написването, прочитането и дискутирането на тронното слово и неговия отговоръ сж се установявали разни начини и сж се усвоявали разни възгледи, които говорятъ за идеосинкретичния характеръ на управляющитѣ тогава партии и които ще ни убѣ-

дятъ, че, слѣдъ като се измѣни конституцията отъ V-то велико Народно събрание, имаме нужда да направимъ една малка ревизия на нашата парламентарна практика, при която ревизия ще трѣбва да напуснемъ, ще трѣбва да изоставимъ много нѣща, които сж единъ старъ и безполезенъ нѣкакъвъ остатъкъ, и ще трѣбва да въведемъ нѣкои нови нѣща, за да попълнимъ онѣзи парламентарни празнини, които сж оставени да зѣятъ въ продължение на дълги години, въ утѣрбъ на нашитѣ конституционни институции и на народния суверенитетъ, за който всичкитѣ партии, въ опозиция, тъй много плачатъ. Една малка сравнителна екскурзия въ тази областъ ще ни бѣде полезна.

Значението и опрѣдѣлението, което конституцията и парламентътъ даватъ на тронното слово и на адреса иматъ голѣмо влияние върху работитѣ на послѣдния и върху политическия животъ на държавата. Въ конституционното и въ модерното политическо право има установено вече едно безспорно нѣщо, и това безспорно нѣщо е, че тронното слово и адресътъ, кждѣто сжществуватъ, сж, по своето произхождение, единъ остатъкъ отъ конституционнитѣ монархии, а пъкъ тамъ, дѣто сжществуватъ, тѣ днесъ, сж единъ признакъ, че управлението въ тѣзи страни е конституционна монархия. При републиканското парламентарно управление тронно слово и адресъ нѣма, защото въ тази форма на управление законодателната власть има надмощие надъ изпълнителната и председателътъ на републиката се сношава съ парламента чрѣзъ месеци прѣзъ течение на сесията по разнитѣ въпроси отъ външната и вътрѣшната политика на държавата. Че това е вѣрно, нѣма освѣтъ да се спремъ върху текста на чл. 4 отъ нашата конституция, който гласи, че българското царство е монархия наследствена и конституционна, значи, България е монархия конституционна и веднага же, за да бѣде послѣдователна, за да симболизира конституционния монархизъмъ въ това отношение, чл. 133 установява тронното слово и чл. 134 — адреса. Но, г. г. народни представители, и въ онѣзи конституционни монархии, кждѣто е установено тронно слово и адресъ, тѣзи два акта, особено първиятъ, тронното слово, иматъ различно значение, и споредъ значението, което имъ се придава въ разнитѣ страни, може да се извади едно или друго заключение за управлението въ тази страна. Най-редефно това значение изпква въ едно отъ най-знаменититѣ слова, каквито нѣкогашъ сж били произнесени. Това знаменито слово, което е било произнесено, макаръ преди три вѣка, се цитира почти въ всички парламенти, при разискване отговора на тронното слово; цитирало се е, и то нееднократно, и въ английския парламентъ и неговото цитиране е станало една всеобща парламентарна традиция, отъ която искамъ да се възползувамъ и азъ, като направя отъ него една цитата. Това най-знаменито слово е произнесено отъ французкия царъ Хенрихъ IV, още прѣзъ 1596 г. Макаръ произнесено въ толкова отдалечено време, то си остава сѣ актуално; то е поучително въ всѣко едно отношение за всѣки единъ днешенъ парламентъ. Въ това слово Хенрихъ IV казва на прѣдставителитѣ: „Азъ не съмъ ви свикалъ, както правѣха моитѣ прѣдшественици, за да одобрите моитѣ щѣния, моитѣ воли — свикалъ съмъ ви, за да искамъ вашитѣ свѣти, които желая да слѣдвамъ и да изпълня; свикалъ съмъ ви, за да се тура подъ вашето пълно настояйничество — желание малко присжщо на царетѣ“. („Je ne vous ai point appelés, comme faisaient mes prédécesseurs, pour vous faire approuver mes volontés. Je vous ai fait assembler pour recevoir vos conseils, pour les croire, pour les

suivre, bref, pour me mettre en tutelle entre vos mains: envie qui ne prend guère aux rois“.) Виждате, г. г. народни прѣдставители, че, макаръ прѣди три вѣка и нѣщо, този французки царъ е изказалъ прѣдъ народнитѣ прѣдставители такива думи, които и днеска не сж изгубили отъ своето значение. То показва, че още въ по-старитѣ врѣмена е имало държавни глави, които сж се подчинявали напълно на контрола на народното прѣдставителство, като сж се туряли даже подъ неговото пълно настояичество. Единъ знаменитъ конституционалистъ справедливо бѣлѣжи, че принципитѣ, изложени отъ Хенрихъ IV въ този пасажъ на неговото слово, трѣбва да служатъ като вѣчно правило за онѣзи суверени, които искатъ и които желаятъ да бждатъ въ добри отношения и въ пълно съгласие съ своя народъ. Нашиятъ основенъ законъ въ чл. 133 опрѣдѣля точно въ какво се състои тронното слово, като казва, че то е единъ актъ, съ който държавниятъ глава описва положението на държавата и показва проектитѣ, които ще бждатъ прѣдставени за разискване отъ народното прѣдставителство.

За адреса чл. 134 упоменува само думата, но тази дума „адресъ“, съ всичкото ѝ политическо значение, което тя може да има, е запазена за отговора, който парламентътъ дава на тронното слово, прочетено отъ държавния глава или отъ неговитѣ министри, делегирани за това, при отварянето на всѣка една сесия, въ присѣдствието на народнитѣ прѣдставители, събрани по този случай на едно царско засѣдание; първото засѣдание, въ което се явява държавниятъ глава, за да прочете тронното слово, носи, казвамъ, това наименование: „царско засѣдание“ — séance royale.

Като е думата за това засѣдание искамъ, въ скоби, да обърна вниманието на почитаемото народно прѣдставителство върху единъ инцидентъ, въведенъ прѣди двѣ години и нѣщо и упорито продължаванъ и поддържанъ и до днеска отъ депутатитѣ на земеделската група. Вие знаете, че отъ прѣди нѣколко години депутатитѣ на земеделската група взеха едно рѣшение, щото, когато държавниятъ глава се качва на трона да прочете тронното слово, и седне, и тѣ да седятъ. Това свое рѣшение тѣ оправдаватъ съ единъ върховенъ интересъ, съ едно съображение отъ голѣма конституционна важностъ: че тѣ искатъ да запазятъ нарушеното равновѣсие между прерогативитѣ на двата фактора — народътъ и държавниятъ глава; както виждате, едно обяснение, едно оправдание, може-би, екстра-конституционно. Съдането на народнитѣ прѣдставители въ това врѣме, когато седне държавниятъ глава на трона, за да чете тронното слово, не е неизвестно въ историята на парламентитѣ. Така, ние знаемъ, че, когато Людовикъ XVIII въ 1814 г. трѣбваше да се яви въ камаритѣ на пероветѣ и на депутатитѣ, за да прочете тронното слово, той въ единъ правилникъ опрѣдѣли тѣй сжщо и церемонията, по който трѣбваше да стане произнасянето на тронното слово. Една депутация отъ 12 души перове и 25 души народни прѣдставители трѣбваше да причака царя на главния входъ, да го въведе до подножието на трона, и той тамъ, седналъ, туря си шапката, дава заповѣдъ на пероветѣ да седнатъ, а депутатитѣ чакатъ позволение, чрезъ устата на канцлера, който бѣше и прѣдседателъ на камарата на пероветѣ, да насѣдатъ тѣй сжщо. И тогавъ, седне ли държавниятъ глава на трона, насѣдвали сж тѣй сжщо и депутатитѣ и пероветѣ, и по този начинъ се е изслушвало тронното слово. Съ това никакъ не искамъ да кажа и никакъ не искамъ да призная, че поведението на групата отъ земеделския съюзъ тукъ е оправдано съ нѣщо и че е съобразно съ нашата парламентарна практика или съ нѣкакви разпорѣждания на конституцията, които не сжществуватъ. Наопаки, азъ мисля, че това

тѣхно поведение, като едно отклонение отъ традиционната практика, установена въ това отношение, съ нищо не се оправдава. И ако ще трѣбва да се запазва и да се охранява екилибърътъ, равновѣсието между прерогативитѣ на държавния глава и онѣзи на народа, въ всѣки случай, запазването на това равновѣсие трѣбва да става по едно общо, задължително правило отъ камарата, но не едностранчиво отъ една партийна група, на поведението на която, при тѣзи условия, се придава характеръ на враждебностъ спрямо държавния глава — нѣщо невѣрно.

Азъ се спрѣхъ, г. г. народни прѣдставители, върху този инцидентъ затова, защото ще ми трѣбва послѣ, за да извадя едно заключение, когато ще кажа нѣколко думи за голѣмото старание, за голѣмата ревностъ на нашитѣ партии да защищаватъ народния суверенитетъ, даже когато тази ревностъ дойде до такива единъ деликатни страни.

Формитѣ, въ които се разисква тронното слово, сж различни и разнообразни. Това ни свидѣтельствува тѣй сжщо нашата дългогодишна парламентарна практика, защото правилницитѣ, които сж сжществували въ това отношение, не сж еднакви. Затова азъ още отведѣ, въ самото начало на рѣчта си, забѣлѣжихъ, че има много нѣща, които би трѣбвало да напуснемъ, като безполезни, а пъкъ да въведемъ вмѣсто тѣхъ други, които ще бждатъ отъ голѣма полза.

Г. г. народни прѣдставители! Трѣбва да признаемъ, че отсега нататкъ, при сегашното политическо положение на нашата страна, при голѣмата дѣятелностъ, която се очаква и която се изисква както отъ страна на народното прѣдставителство, тѣй и отъ страна на правителството, би трѣбвало да не си губимъ врѣмето въ работи, които нѣма да бждатъ отъ практическа полза. Азъ ще обърна вашето просвѣтено внимание върху едно обстоятелство, че днесъ даже въ най-просвѣтенитѣ държави отговорътъ на тронното слово се счита почти като една формалностъ. Нека вземемъ за примѣръ най-просвѣтената и най-примѣрната въ това отношение държава — Англия; вие знаете, че тамъ, помѣ парламентътъ, който се вика въ камарата на лордоветѣ, за да изслуша тронното слово, което ще произнесе царътъ или неговиятъ комисаръ, се оттегли въ своята зала, става единъ членъ отъ болшинството и прѣдлага готовъ проектъ за отговоръ на тронното слово, и безъ да се отлага засѣдането, безъ да се туря на дневенъ редъ, веднага се захвататъ по него дебати. Разбира се, че както депутатитѣ, който прѣдлага редакцията за адреса, тѣй и постѣдната сж прѣдварително одобрени отъ болшинството въ частно събрание. Адресътъ е проста парафраза на тронното слово. Понѣкога дебатитѣ сж дълги и интересни, а понѣкога кратки и безинтересни. Проектътъ се поддържа отъ правителството и болшинството, а се оборва отъ опозицията. Знае се, че въ английския парламентъ много адреси сж гласувани séance tenante безъ никакви разисквания. И може съ безпогрѣшностъ да се каже, че отъ единъ вѣкъ насамъ въ английския парламентъ разискването отговора на тронното слово е само една формалностъ, или най-много — едно бѣгло изложение на принципи. Тѣй е и въ камарата на лордоветѣ. Даже нѣкои държави отъ континента съ парламентарно или конституционно управление, като искатъ да запазятъ тази прерогатива, наклонни сж да счегатъ тази атрибуция като второстепенна за законодателното тѣло. Ние сме приели друга една система, която е единъ остатъкъ отъ по-старитѣ конституционни французки монархии, отъ конституциитѣ на които имаме много слѣди въ нашата конституция, но която сме приели съ едно осакатяване, което не дава възможностъ на двѣтѣ корелативни, на суверена и парламента прерогативи, да дадатъ своя конституционенъ резултатъ.

татъ, именно държавниятъ глава да описва истинското положение на страната въ тронното слово, а пъкъ народното прѣдставителство да го бламира или да го одобрява. Въ всеки случай, адресътъ, който се дава като отговоръ на тронното слово, е единъ актъ, чрѣзъ който народното прѣдставителство упражнява своя ефикасенъ контролъ не само върху дѣлата на правителството, но тъй също и върху дѣлата на държавния глава. Има разни мнѣния по упражнението на този контролъ. Едни сж на мнѣние, че, при разискването на адреса, на отговора на тронното слово, трѣбва всичко да се изчерпи, и остатъкътъ отъ сесията да бѣде посветенъ само на по-пълно приложение на правителствената програма. Отъ ежегодното изчерпателно разискване по адреса да се свръшва участъта на министерството, т. е. да му се даде довѣрие и да остане или да падне като бламирано. Други казватъ: не, не е само годишното разискване по адреса на тронното слово, съ което трѣбва да се изчерпи дѣятелността на правителството, която е толкова широка и толкова разнообразна — критика и контролъ надъ правителствения дѣла трѣбва да се упражни и по всичкитѣ онѣзи форми, които е установила конституцията, като захванете отъ най-тържествената интерпелация и свършите се най-незначителното питане. Азъ лично съмъ на мнѣние, че криво е мнѣнието, което намира, че, за престижа на парламента и за ефикасността на контрола, при отговора на тронното слово трѣбва да се изчерпватъ всички въпроси по външната и вътрѣшната политика на правителството и по ежедневиия животъ на администрацията. Азъ мисля, че и за престижа на народното прѣдставителство, на парламента, и за добрия вървѣжъ на работитѣ на послѣдния, по-добъръ би било, ако прибѣгваме, за да упражняваме контролъ върху дѣлата на правителството, къмъ другитѣ по-ефикасни срдѣства, отколкото да го ограничимъ съ разискванията по отговора на тронното слово. За мене поне е ясно, че много актове на правителството би могли по-добъръ и съ по-голяма полза и за парламента и за страната да се разисква въ формата на една интерпелация, по която може да се вземе и единъ дневенъ редъ, отколкото да се обсъждатъ съвкупно съ всичкитѣ дѣла на правителството, и при разискване на адреса да иматъ слѣдующата участъ: да станатъ г. г. министритѣ отъ масата, да отговорятъ, че това е тъй или иначе, безъ да може говорившиятъ депутатъ да имъ възрази и безъ да може да се достигне нѣкакъвъ практически резултатъ.

Затова, г. г. народни прѣдставители, ръководимъ отъ този възгледъ, че би било по-полезно и по-добро да се разискватъ държавнитѣ работи и дѣятелността на правителството и съ другитѣ конституционни срдѣства, отколкото само съ годишния отговоръ на тронното слово, азъ ще бѣда кратъкъ въ прѣпѣнката на послѣдното.

Прѣди да пристѣпя къмъ анализъ на самото тронно слово и на отговора му, не мога да не направя една обща бѣлѣжка, че ние, народнитѣ прѣдставители, когато ще разискваме въпроси по външната и вътрѣшната политика на държавата, се намираме въ голѣмо стѣснение. Когато се говори по вътрѣшната политика, може-би, народното прѣдставителство да не е толкова стѣснено, защото се има нѣкои документи, нѣкои книжа на рѣцѣтъ си; по въпроса за изборитѣ, напр., цѣлитѣ изборни дѣла се намиратъ прѣдъ насъ, на наше разположение, ние сме ги провѣрявали и можемъ да говоримъ по тѣхъ съ пълно знание. Мигаръ вътрѣшната политика на едно правителство се изразява само въ изборитѣ, които могатъ да бѣдатъ въ 4—5 години единъжъ? Съвършено не. Вътрѣшната политика, може-би, да се проявява въ цѣлия ежедневенъ животъ на администрацията. Много злѣ, обаче, сж поставени народ-

нитѣ прѣдставители; когато ще трѣбва да говорятъ по външната политика. Въ какво положение се намира единъ народенъ прѣдставител, който излиза да говори по нея и който има на рѣката си само единъ пасажъ отъ тронното слово, че „Българското царство прѣзъ текущата година закрѣпи приятелскитѣ си сношения съ всички държави, като се стара, особено, щото тия отношения да бѣдатъ най-добри съ съседнитѣ страни, съ които го свързватъ цѣни стопанско-политически връзки?“ и една парафраза на този сщъ пасажъ отъ тронното слово, че народното прѣдставителство съ удовольствие вижда или чува, че правителството било успѣло да закрѣпи приятелски връзки съ държавитѣ. Нищо повече отъ това. Ние не разполагаме съ никакви документи, на които да се основемъ, било за да се съгласимъ съ казаното въ словото, било за да го оборимъ, и да установимъ, че не е съгласно съ дѣйствителността. Тѣй ли става, г. г. народни прѣдставители, въ другитѣ народни събрания, въ другитѣ парламенти? Не. Тамъ народното прѣдставителство е напълно зачетено, напълно улеснено отъ изпълнителната властъ, която туря на разположението на народнитѣ прѣдставители, ако е въпросъ за външната политика, всичкитѣ онѣзи депеша, които тя мисли, че не съставляватъ единъ особенъ секретъ, и народното прѣдставителство, като вземе дѣлото, което съдържа тѣзи дипломатически документи, освѣтлено напълно и всестранно отъ тѣхъ, говори вече съ пълно знание на работата. Често чтемъ въ отчетитѣ на разнитѣ парламенти, че еди-кой си народенъ прѣдставител, като говорилъ по външната политика, билъ прочелъ и текста на еди-каква си депеша; отдѣ е взелъ той текста на тази депеша? Не ще съмнѣние, че министърътъ на външнитѣ работи я е оставилъ на негово разположение, за да може да се възползува отъ нея. Г. г. народни прѣдставители, всждъ — въ Англия, у насъ и другадъ — дѣто слѣдватъ тази процедура: да се прочете тронното слово и да се направи просто една парафраза на това тронно слово, адресътъ почти че губи всякако значение. Затова въ Англия, казахъ, отъ единъ вѣкъ насамъ отговорътъ на тронното слово е станалъ една обикновена формалностъ. Затова и тамъ сега го гласуватъ *soûs le serment*, почти безъ никакви разисквания, освѣнъ въ важни случаи. Азъ много пѣти съмъ се питалъ, защо народнитѣ прѣдставители въ другитѣ парламенти на просвѣтителитѣ държави могатъ да се ползуватъ отъ такива дипломатически документи, за да могатъ, съ пълно знание на работата, съ пълна сериозностъ, да изкажатъ мнѣнието си, а ние тукъ, въ българското Народно събрание, въ продължение на 30 години сме били принудени да говоримъ чисто и просто на приумица. И понеже историята на парламентитѣ съдържа отговори на всички въпроси, направихъ справка въ нея и се освѣтихъ по въпроса отъ рѣжима на Наполеона III, отъ една неговата декларация, отъ 4 февруарий 1861 г., която той е отправилъ къмъ народното прѣдставителство и въ която е казано слѣдующето: (Чете) „Тронното слово на всѣка сесия резюмира въ краткъ миналитѣ актове и бѣдѣщитѣ проекти . . . Азъ съмъ рѣшилъ, щото всѣка година да ви се прави едно изложение на положението на империята и да се турятъ на ваше разположение най-важнитѣ депеша на дипломатията. Вие можете, тъй също, въ единъ адресъ да изкажете вашето мнѣние върху нѣщата, които ще ставатъ, не вече както едно врѣме, само съ една парафраза на тронното слово, но чрѣзъ свободно и лоялно изказване на вашия възгледъ“. Виждате, г. г. народни прѣдставители, какво уважение и какво значение е далъ на народното прѣдставителство даже императоръ Наполеонъ III въ 1861 г. Той заявява, че туря на негово

разположение всичките най-важни депешни, за да могат народните представители да говорят съ пълно знание на работата и че иска от тях не една парафраза на тронното слово, но да изкажат лоялно и искрено своя възглед върху нйщата. Е добръ, г. г. народни представители, другадъ — специално въ Франция — депутатите могат да се изкажат съ пълно знание и лоялност, защото им се дава възможност за това. Ние ще говоримъ сега на приумица и затова почитаеми г. г. министри ще бждатъ снисходителни къмъ ония, които ще говорятъ отъ тукъ при тѣзи условия. Ако излъже нѣкоя невърностъ въ твърдението на оратора, ако излъже нѣкоя неистина, да не се придава това на нѣкаква зла воля, на умисълъ да се изкривяватъ нйщата, но чисто и просто на естествения резултатъ на положението и условията, въ които се намиратъ; защото, онзи, който говори безъ данни, безъ документи, безъ основания, не може да бжде тѣй вѣренъ, тѣй точенъ и тѣй коректенъ, както би могълъ да бжде при другитѣ условия — ако да имаше на разположение дипломатическите документи.

Слѣдъ тия кратки бѣлѣжки, г. г. народни представители, азъ ще направя единъ много краткъ анализъ на нѣкои само отъ пасажитѣ на тронното слово и на отговора му, защото ви казахъ, азъ съмъ партизанинъ на другата система — да се разисква външната и вътрѣшната политика на правителството не само при разискване адреса.

Съ първия пасажъ на тронното слово, парафразирани въ отговора, се посрѣщатъ народните представители като такива, които представляватъ политически и обществени течения въ нашата страна. Съ тази фраза правителството, по всѣка вѣроятностъ, прави алюзия на единъ общою и отъ голѣмо значение въ нашия политически животъ фактъ, който досега нѣма примѣръ въ нашия парламентъ. Всички лица, безъ изключение, които прѣди години сж били викани на властъ, които сж управлявали страната, които, слѣдователно, сж били посветени въ тайната на властта, днеска, казвамъ, всичките тукъ, почти безъ изключение, сж въ редоветъ на оппозицията. Този прѣвъ политически феноменъ създава у насъ едно ново положение и за прѣдставителитѣ на оппозицията, и за правителството, особено ако се избѣгватъ личнитѣ нападения и като се разбере, че подозрѣнето върху честността, върху искреността, върху съвѣстѣта при говоренето на когото и да било, ще бжде доказание на самитѣ институции, които ние сме повикани тукъ да защитаваме. Днесъ въ парламента се намиратъ почти всичките оппозиционни шефове, партизанитѣ на които възлагатъ на тяхъ надеждитѣ си. Длъжни сме, обаче, да признаемъ, че честта за влизането на тѣзи елементи въ парламента не принадлежи на днешното правителство; това влизане е резултатъ отъ пропорционалната изборна система, прокарана въ избирателния законъ отъ прѣдшествующето правителство — на демократитѣ. Не ще съмнѣние, че и народната, и прогресивната партии, които днеска иматъ властта въ рѣцѣтъ си, могатъ да участвуватъ въ тази честъ дотолкова, доколкото би имъ се принадлежала за тѣхното ратуване за пропорционалната система прѣди прокарването ѝ частично въ избирателния законъ? Въ всѣки случай, обаче, формално честта по-скоро може да бжде на онова правителство, което прокара тази система.

Сега, г. г. народни прѣдставители, съ нѣколко само думи азъ ще се спра върху вътрѣшната политика на правителството, която се отнася главно до свободата или „пълната свобода“, както е казано въ тронното слово, при които сж произведени изборитѣ. Ще бжда много краткъ, защото не искамъ да се спирамъ върху подробности, които вече се изка-

заха при провѣрката на разни избори и върху които, вѣроятно, ще има да говорятъ и други народни прѣдставители. Не само днесъ, когато говори отъ тази трибуна, като опозиционеръ, но и тогазъ, когато съмъ билъ министъръ, всѣкогазъ, когато се е вписвала такава една декларация въ тронното слово, че „изборитѣ били извършени при пълна свобода“, това заявление ме е шокирало, защото ситамъ, че изборитѣ въ една конституционна, свободна страна, аслж, трѣбва да ставатъ при пълна свобода и тишина. Свободата и тишината при изборитѣ е едно естествено, тѣй да се каже, право, единъ същелимъ аксесоаръ отъ изборитѣ и отъ начина на тѣхното произвеждане. Защо да се твърди, че тѣзи избори били станали при пълна свобода? Какво бѣ изключителното положение на страната, което не позволявало да има тази свобода, та да може да се твърди, че дѣйствително тѣ сж направени при тази свобода? Още повече, г. г. народни прѣдставители, като се има прѣдъ видъ, че такъвъ единъ пасажъ, такава една фраза, че я намѣриете банално въ всѣко тронно слово, като се върнете десетни години назадъ. Какво значение може да има за едно правителство, за одобрението на неговата вътрѣшна политика, ако то напише тази фраза, която съществува въ всѣко едно прѣдшествующе тронно слово, и получи одобрителна отъ болшинството си парафраза? Не виждамъ не само никаква полза, но и никакво оправдание. Азъ мисля, че нашата страна ще бжде по-добръ погледната и по-добръ опѣнена отъ просвѣтения свѣтъ, ако пишеше въ тронното слово единъ такъвъ пасажъ, който би билъ оправданъ само тогазъ, когато страната би се намирала въ едно особено броежение, въ особено размирно състояние и, въпрѣки това, изборитѣ сж били извършени при пълна свобода. Това, г. г. народни прѣдставители, дава възможностъ на разнитѣ депутати, които съзиратъ една неистина или едно противорѣчие на дѣйствителността, да говорятъ тукъ по цѣли часове. Азъ ви обѣщахъ, че нѣма да направя това, но не мога да не се спра само върху единъ изборъ, за който си запазихъ правото да говоря. Той е изборътъ въ Анхиало, отдѣто е избранъ нашиятъ почетенъ министъръ г. Франя. Вие знаете, че се писа даже въ правителствения вѣстникъ, че въ този изборъ сж станали много работи, които не сж съобразни нито съ пълната свобода, нито съ тишината, нито пъкъ съ законитѣ; знаете, че по този изборъ има подадена до Народното събрание една контестація отъ противника, отъ конкурента на г. министра, г. д-ръ Паскалъ Табурновъ, че този послѣдниятъ се е оплакалъ тѣй сжко и до прокурора и че сега се произвежда слѣдствие, на което сж разпитани повече отъ 150 души свидѣтели; разнитѣ се продължава и, както казватъ, установили сж се фактитѣ, които сж били изложени въ контестацията. Ако дѣйствително се установи, че даже изборътъ на единъ отъ г. г. министритѣ е станалъ при тѣзи условия, това не би ли противорѣчило на онова, което е написано въ тронното слово и въ отговора му? Азъ си припомнявамъ това, което бѣше изложено въ контестацията отъ г. д-ръ Табурнова и съ което се илюстрира, до какви изборни приеми се прибѣгва у насъ, за да може да се успѣе въ единъ изборъ. Така, напр., властитѣ въ Анхиало сж се умажрили да направятъ гласоподаванетоъ задължително. Ние знаемъ, че, по закона, гласоподаванетоъ въ България не е задължително; но при все това тѣ сж успѣли да го направятъ такава. Знаете, че въ Анхиало може да се излъже само отъ единъ изходъ, отъ едно мѣсто; съ една особена система, която кметътъ е наредилъ съ акцизия началникъ, тѣ сж пропушали да излъзатъ отъ града лицата-избиратели само слѣдъ като сж се удостоверявали, че сж гласоподавали. Тѣй сжщо въ тази контеста-

ция на г. д-ръ Табурнова е указано, че незаконно сж били арестувани трима души въ Месемврия, което обстоятелство днесъ било установено, утвърдено отъ съдебните власти. Г. г. народни представители, съспирането си върху този изборъ искамъ да потвърдя мисълта си, че не е отъ никаква полза нито за правителството, нито за народното представителство да фигуриратъ и за въ бъдеще такива пасажки въ тронното слово за „дълната изборна свобода“.

Не ще съмнѣние, че като е билъ помѣстенъ този пасажъ въ тронното слово, трѣбва да послѣдва и отговоръ на него. Сега, понеже у насъ, както и другадъ нѣкъдѣ, отговорътъ на тронното слово не е нищо друго, освѣтъ парифраза на послѣдното, виждаме, че това, което е казано за изборната свобода въ тронното слово, същото се припѣвта и въ адреса.

Като е въпросъ за вътрѣшна политика на правителството, г. г. народни представители, относително изборитѣ, азъ мисля, че е тукъ врѣмето и мѣстото да повдигна единъ въпросъ: не би ли било по-добъръ и по-полезно да се повърнемъ на нѣкои стари разпорѣждания и да възстановимъ нѣкои стари закони. Вие помните, че до прѣди 10 години, по избирателния законъ, министерътъ на вътрѣшнитѣ работи имаше право да разтурва окръжнитѣ, градскитѣ и селскитѣ съвѣти по свое собствено усмотрѣние, като вземе и мнѣнието на постоянната комисия. Такова разтурване на общини е ставало отъ дълги години, правило се е отъ всички правителства и всекогашъ е било критикувано. Сжщитѣ онѣзи правителства, които сж се ползували отъ това разтурване въ силата на стария законъ, никакъ не сж се стѣснявали да критикуватъ другитѣ правителства, които сж вършили сжщото нѣщо. Нѣщо повече, г. г. народни представители: нека го припомнимъ съ съжаление тукъ, че единъ държавенъ сждъ се занимае въ въпроса за разтурването на общинитѣ, направено на основание стария законъ, който фактъ биде даже прѣдметъ на една присѣда. Слѣдъ сжда дойде правителството на г. Данева, тогава министерътъ на вътрѣшнитѣ работи г. Людскановъ, ако се не лъжа, направи едно измѣнение въ избирателния законъ, въ смисълъ, разтурянето на съвѣтитѣ да става отъ сждилищата.

Министеръ А. Людскановъ: Подиръ държавния сждъ не; подиръ него бѣше покойниятъ Петковъ.

Министеръ П. Абрашевъ: Въ 1903 г.

Д. Тончевъ: Въ всеки случай, мисля, че Вие го направихте.

Министеръ А. Людскановъ: Прѣди държавния сждъ.

Д. Тончевъ: Направи се, казвамъ, едно измѣнение въ избирателния законъ, въ смисълъ, че отсега нататѣкъ общинскитѣ съвѣти нѣма да бждатъ разтурвани направо отъ министра, по негово собствено усмотрѣние, слѣдъ като вземе мнѣнието на постоянната комисия.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Отсега нататѣкъ на гяурина нѣма да се казва „гяуринъ“.

Д. Тончевъ: Но какво стана, г. г. народни представители? Спечели ли страната съ това измѣнение? На първо врѣме, когато се направи тази реформа, всички мислѣхме, че въ бъдеще беззаконията, ако щете, произволитѣ отъ страна на администрацията въ това отношение ще прѣстанатъ, защото ще има съдебна власть, която ще прѣгнѣва исканията за разтурване на разни общински съвѣти отъ страна

на административната власть, и съдебната власть е, която ще допуска разтурянето, ако има за това законни причини. И какво видѣхме, г. г. народни представители. Ние констатирахме едно печално явление: че и правителствата, които дойдоха слѣдъ либералитѣ, имаха сжщата нужда да разтурватъ общинскитѣ съвѣти, за да може това разтурване да имъ послужи за произвеждане на изборитѣ. И понеже и тѣзи партии на власть, слѣдъ либералитѣ, имаха тази нужда да разтурятъ съвѣти, тѣ се обърнаха, съгласно закона, къмъ сждилищата, и всички видѣхме, че, като се възложи тази работа на сждилищата, сждинитѣ бѣха турени на изпитание и на изкушение. Нека не го криемъ, защото то е обществено зло, отъ което трѣбва да прѣдвардимъ нашитѣ сждилища: скръпя сърце, и въпрѣки своето убѣждение, сждинитѣ сж бивали принуждавани да изпълнятъ исканията на изпѣлнителната власть за разтурване на нѣкои градски и селски общини. Съ това какво направихме? Въмѣсто министра, който, по конституцията, е отговоренъ, когато ще разтурва съвѣтитѣ, ние вмѣгнахме въ този водовъртежъ съдебната власть, сждинитѣ; турихме ги на изпитание, на изкушение. И какво зрѣлище имаме ние днесъ, г. г. народни представители? Ако отидете, напр., тукъ, въ Софийския окръженъ сждъ, ще видите, че въ една стая стои дѣлото на градскитѣ съвѣтници отъ стамболовистския режимъ: понеже стамболовистскитѣ градски съвѣти, слѣдъ дохождането на демократитѣ, трѣбваше да бжде разтуренъ и тази работа не можеше да стане друго-яче, освѣнъ по сждъ, за тѣзи хора се намѣриха един прѣдлози, откриха имъ се ужъ нѣкакви прѣстѣпления, за които тѣ бѣха пратени прѣдъ окръжния сждъ и до днесъ дѣлото имъ стои неразгледано, неразслѣдвано.

Министеръ П. Абрашевъ: Разслѣдвано е и е внесено въ сжда.

Д. Тончевъ: Въ всеки случай, азъ зная едно: че много отъ тѣзи съвѣтници ми сж се оплаквали, че, въпрѣки тѣхнитѣ ходатайства, въпрѣки тѣхнитѣ искания да се свърши дѣлото имъ часъ по-скоро, защото иматъ и гаранции, до тази минута това нѣщо не могло да стане. Паднаха демократитѣ и днешното почтитасмо правителство прибѣгна до сжщия приемъ. Вѣрно е, че изборитѣ за великото Народно събрание се направиха при демократическия градски съвѣтъ, но правителството не можа да утърпи, не можа да устои докрая и, когато трѣбваше да се направятъ изборитѣ за XV-то обикновено Народно събрание, то се видѣ принудено да иска разтурването на Софийския градски съвѣтъ, и понеже пакъ нѣмаше друго срѣдство, друга възможност за разтурянето, то и срѣщу членоветѣ отъ демократическия градски съвѣтъ се изнамѣриха обвинения: днесъ и тѣ се намиратъ, тѣ сжщо съ своето дѣло, прѣдъ окръжния сждъ. Нека го прѣдскажемъ отсега, че, ако се продължава тая система, то и замѣстницитѣ на народници и прогресисти, за да си направятъ избори тѣйже, както сж ги правили тѣхнитѣ прѣдшественици, ще приготвятъ сжщата участъ и за сегашнитѣ софийски градски съвѣтници. Спечели ли нѣщо отъ това нашето общинско самоуправление? Не само че не спечели, г. г. народни представители, но, споредъ моето скромно разумѣние, то губи, защото ние виждаме, че по-почтениитѣ, по-поредъчнитѣ, по-боязливитѣ хора се въздържатъ да влѣзатъ въ градския съвѣтъ, като съвѣтници, не искатъ да се излагатъ, защото не сж сигурни, да-ли слѣдъ като падне правителството на партията, къмъ която тѣ принадлежатъ, нѣма да ги послѣдва сжщата участъ, какъто е била спасена за тѣхнитѣ прѣдшественици. Туй е едно обществено зло, върху което ние всички трѣбва да помислимъ. Ако трѣбва да се създаде една гаранция при разтур-

ването на градските общински съвети, нека се намъри тази гаранция, без да се изкушава и без да се туря на изпитание съ това правосъдието. Когато ще дойде времето да търсимъ това сръдство, този начинъ, азъ мисля, че тогазъ ще бжде по-намъ-стото си по-подробно говорене; сега счетовъ за своя длъжностъ само да обърна вниманието ви върху това обстоятелство и да го свържа съ идеята си, че е безполезно, че не отговаря на истината, когато по-слѣдователно въ всичките тронни слова, включително и въ днешното, се вмѣстватъ фрази за пълна изборна свобода.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ казахъ и забѣ-лѣжихъ, че вътрѣшната политика на правителството не се изчерпва само съ изборитѣ. Споредъ мене, най-главниятъ елементъ отъ вътрѣшната политика, вънъ отъ изборитѣ, е личната свобода на гражданитѣ. За нея нѣма какво да говоримъ, защото страната се на-мира въ едно нормално положение, въ единъ норма-ленъ животъ и нѣма причина нито за днешното пра-вительство, нито за нѣкое друго да посѣга, по каквито и да е причини и за каквото и да е, на личната сво-бода. Тѣй щото, въ това отношение, азъ поне не на-мирамъ никакво основание и никакъвъ поводъ за укоръ на правителството, освѣтъ ако други нѣкон отъ почитаемитѣ г. г. народни прѣдставители ще иматъ да обвиняватъ министерството, че не е зачело личната свобода. Споредъ менъ, личната свобода е била нарушена чрѣзъ разнитѣ незаконни арестува-ния прѣзъ време на изборитѣ, което е доста за по-рицание.

Сега, г. г. народни прѣдставители, когато се го-вори за изборитѣ и за тѣхната свобода, обръща ми вниманието едно съединение на двата избора — из-боритѣ за великото Народно събрание и изборитѣ за XV-то обикновено Народно събрание. Доколкото про-слѣдихъ дневницитѣ отъ V-то велико Народно събра-ние, вѣрно е, че то не се занимава въ подробностъ съ редовността на разнитѣ избори, и, по всѣка вѣ-роятностъ, правителството, като казва тукъ, че из-боритѣ за V-то велико Народно събрание и за XV-то обикновено Народно събрание били извър-шени при пълна свобода, иска, понеже не е раз-искванъ този въпросъ въ великото Народно събрание, да добие едно одобрение отъ народното прѣдстави-телство и по двата избора.

(Прѣдседателското мѣсто заема г. прѣдседателътъ)

Г. г. народни прѣдставители! Да-ли би могло да се каже, че къмъ вътрѣшната политика на правител-ството се отнася и измѣнението на основния законъ?

Азъ мисля, че ревизията на конституцията не би могла да попадне подъ вътрѣшната политика на правителството; но то е безразлично. Зарадъ менъ е важно, че пасажътъ за измѣнението на конститу-цията не напълно отговаря на дѣйствителността. Въ него е казано, че измѣненията въ основния за-конъ, които сж били „извикани отъ новитѣ полити-чески условия и назрѣлитѣ нужди на страната, били сполучливо уредени отъ V-то велико Народно съ-брание“, и че тѣ — тѣзи измѣнения — откривали „нова ера на мирно развитие и културно-икономи-ческа дѣйностъ“. Г. г. народни прѣдставители! Вѣрно ли е, прѣди всичко, твърдѣнието, че измѣненията на основния законъ били сполучливо уредени отъ V-то велико Народно събрание? Ако се спремъ само на онѣзи измѣнения, които бѣха разисквани и уста-новени отъ XIV-то обикновено Народно събрание и послѣ утвърдени, съ малки измѣнения, отъ великото Народно събрание, може донѣдѣ да се твърди, че има едно сполучливо разрѣшение, не на всичките, казвамъ, но на повечето отъ тѣхъ. Но не е тамъ глав-ниятъ въпросъ. Азъ мисля, че на днешното прави-телство и особено на нѣкои отъ членоветѣ на това правителство може да се направи единъ справед-

ливъ и основателенъ упрекъ, че, при измѣненнето на конституцията, тѣ не сж направили всичко, което трѣбваше да бжде направено отъ тѣхъ. Вие знаете, г. г. народни прѣдставители, че въ България отъ нѣколко години насамъ има една голѣма борба върху въпроса за личния режимъ. Най-голѣма борба по този въпросъ и въ вѣстницитѣ, и въ публичнитѣ събра-ния, водѣ народната партия. Азъ не се съмнѣвамъ въ искреността на тази борба, не се съмнѣвамъ, тѣй сжщо, въ желанието на народната партия да унищожи личния режимъ и да докара страната въ единъ нормаленъ и истински конституционенъ жи-вотъ; но задавамъ си въпросъ, ако това е тѣй, защо народната партия, при съдѣйствието на прогресив-ната, която поддържаше почти сжщитѣ принципи, ко-гато се измѣняваше конституцията, не възпрѣе въз-гледа, че великото Народно събрание може и е все-властно да прави и други измѣнения на конститу-цията, макаръ тѣ да не сж прѣдвидени въ проекта на обикновеното Народно събрание? Доколкото си при-помнямъ, единъ отъ днешнитѣ министри, г. Теодоръ Теодоровъ, въ XIV-то обикновено Народно събрание, когато се разискваха тѣзи въпроси за измѣненнето на конституцията, бѣше казалъ, че великото Народно събрание е всевластно да се занимава и съ други измѣнения.

Г. Згуревъ: Това не е вѣрно; не го е казалъ ми-нистеръ Теодоровъ.

Д. Тончевъ: Щомъ твърдите, че не е вѣрно, значи паметта ми ме е излъгала.

Министеръ С. С. Бобчевъ: Стѣснѣмъ противополо-женъ възгледъ поддържаше министеръ Теодоровъ, и го поддържаше навсѣмѣдъ.

Д. Тончевъ: Добрѣ, приемамъ поправката. — Въ всѣки случай, г. г. народни прѣдставители, по този въпросъ у насъ възникнаха двѣ мнѣния: едното мнѣ-ние бѣше, че великото Народно събрание може да се занимава и съ въпроси, вънъ отъ проекта на обик-новеното Народно събрание, а другото мнѣние не позволяваше такава една властъ на великото Народно събрание. Но нека се съгласимъ всички върху едно обстоятелство — че партизанитѣ на послѣдното мнѣ-ние, т. е. че великото Народно събрание не може да бжде всевластно при измѣненнето на конституцията, основаваха своето мнѣние само на страха, че съ та-кава една теория, съ такава една система, би могло да се отворятъ вратата на революцията, би могли, въ такъвъ случай, да станатъ такива нежелателни из-мѣнения, които, дѣйствително, могатъ да принесатъ голѣма вѣрда, като засегнатъ и държавния строй. Г. г. народни прѣдставители, понеже мнѣнието на правителството, че великото Народно събрание не е всевластно, се основаваше само на единъ такъвъ страхъ и понеже този страхъ не се оправдава отъ фактическа страна, то можеше смѣло да възприеме въ великото Народно събрание противното мнѣние. И наистина, г. г. народни прѣдставители, слѣдъ из-вършване изборитѣ за великото Народно събрание стана явно, че такъвъ страхъ не можеше да има вече. Въ великото Народно събрание имаше такова едно болшинство отъ страна на народната и прогресив-ната партии, което не позволяваше даже и да се по-мисли за какъвто и да е страхъ въ това отношение; имаше такова едно компактно, голѣмо болшинство, че, подъ просвѣтеното раководство на г. г. мини-стри, между които азъ знаа голѣми знатоци на конституционното право и на конституционнитѣ принципи, можеше много добрѣ да се възприеме въз-гледътъ и мнѣнието, което развързва рѣцѣтъ на вели-кото Народно събрание, да направи редъ други нови измѣнения въ конституцията, които, дѣйствително, да

откритъ новъ ера на мирно развитие. Първото нѣщо, което прѣдставителитѣ отъ болшинството можеха да направятъ, бѣ, да подчертаятъ начело на конституцията, съ единъ особенъ текстъ, народния суверенитетъ, за който се води такава борба. Една партия, която се бори толкова врѣме въ опозиция и на която главниятъ, тъй да се каже, върховниятъ принципъ, на който се зиждаше и се основаваше нейната борба — за народния суверенитетъ и противъ личния режимъ — какъ да се не възползува тя отъ измѣнението на конституцията и да провъзгласи този народенъ суверенитетъ, както е направено въ много конституции, съ изриченъ текстъ и въ нашата? Ето защо, г. г. народни прѣдставители, азъ мисля, че правителството щѣше да бѣде право да каже, че измѣнението на конституцията е сполучливо направено въ V-то велико Народно събрание, ако, дѣйствително, то бѣше направено пълна, съществена ревизия, а не да се ограничи само съ измѣненията, които направи XIV-то обикновено Народно събрание и които се подхвърлиха отсетнѣ на много малки измѣнения.

Прави ми впечатлѣние, г. г. народни прѣдставители, и друга една фраза въ тронното слово и отговора му — че това измѣнение на основния законъ било открило нова ера на мирно развитие и културно-икономическа дѣйностъ. Излиза, като-че-ли прѣди измѣнението на конституцията, по стария ѝ текстъ, нѣмаше условия за мирно развитие и за културно-икономическа дѣйностъ. На-ли, г. г. народни прѣдставители, ние въ продължение на 30 години сме живѣли подъ стария текстъ на конституцията? Всички признаватъ, че България сѣ е направила голѣмо развитие прѣзъ това врѣме; сѣ е била прѣдадена на културно-икономическа дѣйностъ, на която се дължи днешниятъ ѝ прогресъ. И ние признаваме и цѣлимъ свѣтъ признава, че днешна България не е същото, което е била прѣди 30 години. Та, казвамъ, ако България въ продължение на толкова години, при стария текстъ, е имала ера за мирно развитие, като въ какво ще се проявява сега новата ера — да-ли въ това, че се образуватъ двѣ нови министерства? Може-би, да се мисли, че тѣ ще дадатъ особенъ потикъ на нашата културно-икономическа дѣйностъ; обаче атрибутитѣ на новитѣ министерства досега бѣха възложени на сега съществуващитѣ осемъ министерства; тъй щото сега само чисто и просто ще се раздѣли работата: ще се откъсне по нѣщо отъ старитѣ министерства, за да се създадатъ атрибутитѣ и компетентността на двѣтѣ нови. Но въпроситѣ сѣ един и сѣци. Ето защо, г. г. народни прѣдставители, азъ мисля, че не е вѣрно и не може да се приеме за отговаряше на дѣйствителността, че сполучливото измѣнение на конституцията било откривало една нова ера на икономическо развитие.

Съ това се свършва вториятъ пасажъ отъ тронното слово, който се отнася до измѣнението на конституцията. Считамъ, че ще бѣда непълненъ, ако не се спра върху единъ въпросъ, който има връзка съ измѣнението, може-би, на конституцията и съ изборитѣ.

Прѣди днешното правителство бѣше Малиновиятъ кабинетъ, който падна въ такова врѣме, когато не за-сѣдаваше сесията; слѣдователно, ние не знаемъ причината за неговото падане. Тази причина не ни е обяснена отъ единъ авторитетенъ, официаленъ източникъ нито отъ страна на падналото, нито отъ страна на новодошлото правителство, и парламентътъ днеска не знае, коя е причината за промѣнение въ правителството. Ако, г. г. народни прѣдставители, се намираме въ една страна, където правителствата падатъ редовно, конституционно, по известенъ въпросъ въ парламента, по гласуване на послѣдния, то и депутатитѣ, и общественото мнѣние щѣха да знаятъ, защо е падналъ еди-кой си режимъ и защо той се е замѣнилъ съ другъ; у насъ, за голѣмо съ-

жаление, това не е ставало никога, нито става, нито пъкъ е известно да-ли и кога ще става. У насъ като че се е завела една обикновена и традиционна практика: всичкитѣ правителства, съ цѣлото си болшинство, падатъ неизвѣстно по какви причини, вѣнъ отъ парламента. Нѣма ли да бѣде добръ и полезно за правилния политически животъ на страната ни, за въ бѣдѣ, като сме увѣрени, че и днешното правителство на г. Гешова ще падне по сѣщия начинъ, вѣнъ отъ парламента, съ цѣлото си болшинство, както падна и г. Малиновъ, безъ да знаемъ защо — да установимъ поне слѣдующия редъ, който да обяснява паданията на правителствата: когато едно правителство падне вѣнъ отъ парламента, то най-близкото тронно слово да отбѣлзва падането и причинитѣ му. Промѣната на единъ режимъ е рат ехселленсе отъ „положението на страната“, за което говори чл. 133 отъ конституцията. Разбира се, това нѣма да принесе нѣкаква реална, особена полза, но, въ всѣки случай, то ще бѣде едно зачитане на общественото мнѣние, а тъй сѣщо и на народното прѣдставителство, като бѣде поне удостоено дотолкозъ, доколкото то има право да иска да знае причинитѣ за промѣнението на единъ кабинетъ, особено като се има прѣдъ видъ, че промѣненето на режима, може да промѣни и положението на страната.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ ще се спра съ нѣколко думи само и върху външната политика на правителството. Въ това отношение нека забѣлжа, г. г. народни прѣдставители, още отсега, че считамъ, за себе си поне и за престижа на парламента, че би било опасно да говоримъ много работи на приумица, неосвѣтлени нито отъ министерско експозе, нито отъ документи. Щомъ у насъ е установена такава една дългогодишна практика, че народното прѣдставителство нѣма онази възможностъ, за която говорихъ, да се произнесе по външната политика на държавата, съ пълно знание на нѣщата, ние трѣбва да бѣдемъ много осторожни, за да не би най-напрѣдъ ние сами да изпадне въ нѣкое смѣшно положение, и второ, да не би да напакостимъ на каузата на самата външна политика, за която се говори въ тронното слово, че правителството успѣло да закрѣпи приятелскитѣ отношения съ всички държави, като се стараяло, щото тия отношения да бѣдатъ най-добри съ съседнитѣ страни, съ които го свързватъ цѣлни стопанско-политически връзки. Азъ ще се спра за отношенията на България само спрѣмо Турция.

Н. Георгиевъ: (Се обажда нѣщо)

Н. Мушановъ: Протестирайте по-високо, за да се запише въ дневницитѣ.

Н. Георгиевъ: Г. прѣдседателю! Нѣкон пиятъ чай въ засѣдателната зала. За честта на послѣдната казвамъ, че тукъ не е обикновено кафе; тъй щото, волноститѣ на обикновения животъ — да се пие кафе и чай — мисля, тукъ не трѣбва да се позволяватъ; депутатитѣ трѣбва да бѣдатъ малко по-въздържани; ако искатъ да пиятъ кафе и чай, нека отидатъ тамъ, дѣто трѣбва.

Отъ болшинството: Вѣрно, вѣрно!

Прѣдседателъ: Моля Ви се, недѣйте прѣкъсва оратора; нѣмате думата.

Д. Тончевъ: Г. г. народни прѣдставители! По нашата външна политика, по нашитѣ сношения съ съседката ни Турция, становището на нашата партия е известно отъ дълги години. Ние сме били и ще бѣдемъ винаги за едно миролюбиво споразумѣние съ тази наша съседка върху базата на взаимно зачитане и върху почвата на взаимно икономическо

развитие. Но ние мислим и твърдим, че в Турция, в владенията на която живеят много българи, трябва да се създадат условия за търпимост и за свободно развитие на българския елемент; без наличността на тези условия между България и Турция не може да съществува искрено и трайно приятелство; без тях нашето обществено мнение ще бъде увлечено в нежелателни пътища. Защо? Защото българският елемент в Турската империя не е чужд за България, както не е чужд за Турция и турският елемент, който се намира у нас; защото никой цивилизован народ на света не е чужд за своите сънародници, едното и да се намират в земното кълбо. Историята е тук, за да ни го покаже. Вие знаете, че дипломатическите представители на Турската империя у нас сж се интересували и сж се застъпвали за българските подданици турци и сж водили даже борба за защита на техните интереси, училищни, джамийски, съдебни и други даже. На какво основават те този свой интерес? Защо нашата съседка Румелия не се счита чужда спрямо живущите в Трансильвания румъни и защо тя се счита, че към тях има историческо и морално задължение? Защо цивилизована Франция и днес счита за своя дължност да защитава 20.000 души французи чак в Монте-видео, които преди години се изселиха от Франция и станаха, чрез натурализация, монтевидейци? На какво се основаваше тъй нареченото естествено право на Русия, припознано от Турция чрез трактати, да защитава християнските народи на изток? На какво се основаваше и основава днес естественото право на Франция да покровителствува католиците на изток? Отговорът на всички тия въпроси въ историята е един — еднородството и едновърството създават естествени права за взаимна заинтересованост. Ето защо, ако не се създадат в Турция условия за търпимост и за мирно развитие на българския елемент там, не може да съществува трайно и искрено приятелство между България и Турция. България може да бъде обвинявана в много работи, но никога не може да бъде обвинена в нетърпимост спрямо разни народности, които живеят в нея. Като направим едно изключение от печалния факт на събитията от 1906 г. в Анхало, което събитие, нека го признаем, още навремето си се осъди от всички просветени елементи на нашето общество, историята на младата ни държава не знае пример на преследване другите народности, живущи в нея. Въвкога, когато България е влизала в конфликт с някоя от своите съседи, тя е била като пазителка и охранителка на своите интереси, никогаш не се е явявала като посегателка на чужди интереси и права. Многобройните затруднения, които българските правителства сж имали с турските правителства, не се дължат токоз на желанието на България да разпростира своята територия, отколкото на една политика, систематически водена от турското правителство, политика на угнетение и разорение на българския елемент в Македония и Одринско. Революционните движения в тези нещастни провинции не се дължат на някакво външно подбуждачество; те сж резултат на вътрешно създадени ненормални условия, които не дават възможност и спокойствие на християнския там елемент да живее. С това не искам, г. г. народни представители, да отрека, че въкога и нашето население, и нашият правителства сж давали някой повод за подозрение, но мога да твърдя с положителност едно — че тези погрешки по-скоро сж били послѣдствия, отколкото първоначална причина за прѣдизвикването на революционни движения в Македония и Одринско.

От няколко време, г. г. народни представители, ние четем по вѣстниците, слушаем да се подхвър-

лят и устно, обвинения за някакви пропуснати благоприятни моменти, за вземане по-енергични мерки, и за правяне по-енергични постѣпки за защита интересите на България. Днешното правителство, или поне част от него, бѣше обвинено, че било пропуснало някои благоприятни моменти, при които, за достойнството, за честта и за интересите на България, работите могли били да вземат по-добро рѣшение. Азъ нѣма да се спирамъ върху тези пропуснати благоприятни моменти, защото те сж достояние на миналото и защото, заради тяхното пропусчане, ако е имало такова, носятъ всичката отговорностъ ония правителства, които сж били на власт тогава; за мене е важно, г. г. народни представители, друго едно обстоятелство, че развитието на работите на Балканския-полуостровъ се слага по такъв начинъ, щото благоприятните моменти ще захванатъ да ставатъ се по-рѣдки и по-рѣдки. Нѣщо повече, може-би, тия благоприятни моменти да захванатъ да се замѣстватъ съ неблагоприятни за България условия, въ смисълъ не само да мечтаемъ за реализирането на някакви широки идеали, но и за охраната на нашите отечествени права и интереси. Ето върху кое азъ искамъ да обърна вниманието на почитаемото правителство.

Приятно ми е да констатирамъ, че правителството заявява въ тронното слово и въ отговора му, че било закрѣпило приятелски сношения съ всичките държави, разбира се, въ това число и съ Турция. Но, г. г. народни представители, позволете ми да забѣлѣжа, че азъ не виждамъ никакви доказателства, които да подкрѣпватъ това оптимистично твърдение. То е въ пълно противорѣчие, въ пълна опозиция съ добрите известия у насъ събития. Като си спомнямъ неумолимата и строга критика на някои от г. г. министрите срѣщу политиката на г. Малинова за изолирането на България, питамъ се: като какви събития въ това кратко властване на днешното правителство сж могли да подобрятъ нашето политическо положение и да направятъ да изчезне тая изолираност на България? Наопаки, както казахъ, събитията ни показватъ, че нашите отношения съ Турция и съ други съседи, както при демократическото правителство, тъй и при днешното, сж едни и сѣщи. Румелинските маневри, напр., които станаха преди няколко мѣсеца, неприятелското настроение на обществено мнение въ тая страна, при всѣки единъ неоснователно пуснатъ слухъ, че България щѣла да нападне Турция, натрупването на турски войски на нашата граница въ това време, когато начело на правителството стоятъ хора, които сж известни съ своята миролюбива политика, несъгласието на Турция даже да свърже желѣзниците съ нашите при Румановския пунктъ и да сключи съ насъ единъ търговски договоръ, всичко това не показва ли, че отношенията ни съ Турция, които съществуваха при правителството на г. Малинова, продължаватъ да сж сѣщите и днесъ, и че въ нищо абсолютно не се е изменило това положение? Известно е, че днешното правителство се въодушевява отъ една екстра лоялна политика спрямо Турция. Това г. министър-прѣседателъ е заявявалъ нееднократно въ своите публични рѣчи въ разни градища изъ България, това се пише постоянно и въ органа на правителството; това е и истината. Затова ние имаме право сега да попитаме г. министър-прѣседателя да ни каже, коя е политическата цѣна на миролюбието, на ултрамиролюбието на днешното правителство? Да-ли тази политическа цѣна ние можемъ да намѣримъ поне въ една искрена готовностъ отъ страна на турското правителство да разрѣши най-обикновените висящи между България и Турция въпроси, които не прѣдставляватъ за послѣдната някой особенъ интересъ, но които за насъ иматъ голѣмо значение. Така, срѣщу тази своя миролюбива политика, можа ли днешното прави-

телство да получи разрѣшение за скопчането на нашата желѣзница въ Куманово? Сполучи ли да сключи единъ търговски договоръ на по-благоприятни условия? Ще бѣде отъ най-голъма полза да чуемъ отъ устата на г. министъръ-прѣдседателя, коя е политическата цѣна на миролюбието на днешното правителство. Той дължи на парламента този отговоръ.

Нека обърнемъ внимание, г. г. народни прѣдставители, на едно важно обстоятелство, което трѣбва да прѣзанимае всички ни. То е, че днесъ България прѣживѣва, ако можемъ тъй да се изразимъ, единъ кризисъ за международнитѣ си отношения съ Турция. Начело на управлението у насъ стои едно правителство, както казахъ, съ най-миролюбива политика. То е, споредъ насъ, олицетворение на онази лоялностъ спрямо Турция, срѣщу която ние очакваме да се получи онова подобрене въ живота на нашитѣ сънародници въ Македония, което подобрене ще може да умиротвори и духоветѣ въ нашата страна. Ако и днешното правителство не успѣе да направи това, тогазъ, както ще видимъ по-послѣ, всички ще дойдѣмъ до едно печално заключение. Ние трѣбва да изискаме отъ днешното правителство да направи най-енергични постѣпки, основани на неговото миролюбие спрямо Турция, за да се получатъ онѣзи резултати, които всѣки отъ насъ е въ правото си да очаква. Не достигнатъ ли се тѣзи резултати, ние всички, заедно съ членовѣтъ отъ това правителство, трѣбва да усвоимъ отсега-нататѣкъ една обща политика по македонския въпросъ, който е почти единствената външна политика на България, безъ да се чакатъ благоприятни или неблагоприятни моменти.

Г. г. народни прѣдставители! Въ този духъ, въ този смисълъ е и политиката на днешното правителство, ако можемъ да я намѣримъ вѣрно отразена въ неговия органъ в. „Миръ“. Азъ държа въ рѣцѣтъ си единъ брой отъ този вѣстникъ, отъ който ще направя единъ цитатъ и отъ който се вижда, какво кабинетътъ заявява, че, понеже той е онова правителство, което се отличава отъ всичкитѣ свои прѣдшественици и отъ други партии по това, че е най-миролюбивото, че, понеже основано на своето миролюбие спрямо Турция, има право да иска отъ нея нѣкои работи, то ще направи послѣдния опитъ и, ако не сполучи, този ще бѣде послѣдния опитъ за разрѣшението на нашитѣ отношения по миренъ начинъ. Направи ми голѣмо впечатление тази декларация на правителството въ неговия органъ в. „Миръ“, особено послѣдната фраза, на която ще помоля и васъ да обърнете внимание. Въ тази статия е казано: (Чете) „При сегашното съзнание въ Цариградъ, че балканскитѣ народи би трѣбвало да живѣятъ много по-спокойно, отколкото това е било досега, въ България управлява едно правителство, което е въодушевлено отъ най-миролюбиви чувства, едно правителство, дошло на властъ да направи послѣдния и, може-би, най-сѣдобносенъ опитъ, за едно мирно разбиране съ турцитѣ. И това правителство ще направи всичко отъ своя страна, за да улесни разрѣшението на тая задача. Но дължи ми сме да подчертаемъ, че то ще бѣде послѣдния опитъ за рѣшаването на задачата по миренъ начинъ“. Това е, г. г. народни прѣдставители, цитатъ отъ в. „Миръ“ брой 3391 отъ 28 октомврий т. г. Виждате, слѣдователно, каква е политиката на правителството въ това отношение. Отъ тукъ ясно се вижда, че то не е сполучило не само въ повечето, но въ всичкитѣ свои работи, които е искало отъ Турция, защото, да напише или да се изкаже правителството въ свои органъ по горния начинъ, че то е дошло да иска да направи единъ послѣдънъ и сѣдобносенъ опитъ, и че, ако и това не спомогне, ще бѣде нужно да се пристѣпи къмъ други начини на разрѣшение на нашитѣ отношения съ Турция, то прѣкарва голѣмо разочарование отъ несполучитѣ си.

Г. г. народни прѣдставители! Ако положението е дошло дотамъ, ако отношенията между България и Турция сѣ такива, щото и правителството заявява, че то прави послѣдънъ сѣдобносенъ опитъ, за да разрѣши по миролюбивъ начинъ висѣщитѣ въпроси, ще се попитаме тогазъ: какво трѣбва да е цѣлото настрояние на нашата страна въ това отношение? Азъ ви заявихъ, че гледището, становището на нашата партия отъ самото начало е било и е сега за мирно и приятелско живуване съ Турция; такова е и гледището на двѣтъ партии, които управляватъ днесъ; може-би, такова е и гледището на други нѣкои партии. Но всички дохождаме до едно общо заключение, че мѣчно може да се добиятъ отъ Турция онѣзи законни искания, които сѣ били прѣдметъ на многократни разисквания при разнитѣ правителства. Приятелитѣ за искрени и трайни отношения между България и Турция, при такова положение, при такива условия, захващатъ да намаляватъ, защото, ако ние, напр., които сме на мнѣние, че съ Турция трѣбва да бѣдемъ въ искрено приятелство, дохождаме до убѣждението, че това е невъзможно, ако днешното правителство, излѣзло отъ двѣтъ партии, тѣй сѣщо дохожда до едно заключение, че е невъзможно понататѣкъ по единъ обикновенъ начинъ да се разрѣшатъ въпроситѣ между Турция и България, какво показва това? Показва, както казахъ, че числото на партизанитѣ въ България за една приятелска и миролюбива политика съ Турция захваща да намалява. Но приятелитѣ на Турция захващатъ да намаляватъ не само у насъ, въ България, тѣ захващатъ да намаляватъ и въ странство — и въ цивилизованя свѣтъ, който вѣрваше, че, слѣдъ провъзгласяването на конституцията въ Турската империя, наставатъ условия за единъ човѣшки животъ на християнското население: и тамъ констатираха, съ голѣмо присѣрбие, че сѣ били излѣгани въ това свое гледище и че не се оправдаха тѣхнитѣ надежди. Затова виждаме да се захващатъ вече викове, а тѣй сѣщо и проповѣди и въ другитѣ просвѣтени държави, въ смисълъ, че мнимата свобода въ Турция не помага на реда на Балканитѣ и че Европа ще трѣбва да се повърне пакъ къмъ старитѣ приеми, къмъ осигуряване автономия на християнскитѣ провинции въ Турция.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ нѣма да занимавамъ повече вашето внимание съ този въпросъ. Нека всички се съгласимъ да дадемъ съдѣйствието си, довѣрието си на правителството, за да може то да направи послѣдънъ и сѣдобносенъ, както го нарича то въ органитѣ си, опитъ, своитѣ послѣдни постѣпки, да добие отъ Турция онова, което би могло да се добие отъ едно правителство, каквото е днешното, което вѣрва, че, въ силата на своята миролюбива политика, ще може да успѣе. Ние сме били дълготърпѣливи, ние сме очаквали много, нѣма да изгубимъ твърдѣ, ако дадемъ на правителството врѣме и подкрѣпа и за едно послѣдно усилие. Ако правителството сполучи, ще се радваме, ще сме честити — ще се избѣгне нуждата за изпълнение на онова заканване, което прочетохъ въ колонитѣ на правителствения в. „Миръ“.

Тѣзи сѣ, г. г. народни прѣдставители бѣлѣжитѣ, които имахъ да направя по външната политика на правителството спрямо Турция. Азъ вѣрвамъ, че ще имаме и други случаи да се занимаемъ пакъ съ този въпросъ, защото като-че-ли събитията на изтокъ захващатъ да се усложняватъ. Азъ имамъ тукъ на рѣжа вѣстника на вжтрѣшната революционна организация, въ който е напечатанъ мемоарътъ ѝ, подаденъ до генералнитѣ консули въ Солунъ, Скопие, Битоля и Одринъ, съ който мемоаръ вжтрѣшната революционна организация заявява, че тя пакъ ще почне системата на четитѣ, за да се добие автономия на Македония. Вие знаете, г. г. народни прѣдставители, какво ще бѣде положението на България, ко-

гато се захванат пакъ размирицитѣ, революционнитѣ движения въ тѣзи нещастни провинции. Никой отъ васъ не може да отрече, че всѣко едно страдание, всѣко едно мъчение на нашитѣ сѣнародници въ Македония има своето ехо тукъ, въ България. Затова трѣбва да се направи всичко отъ страна на народното прѣдставителство, а тѣй сѣщо и отъ страна на правителството, за да могатъ да се избѣгнатъ тѣзи евентуалности, пълни само съ неизвѣстности и катастрофи.

Г. г. народни прѣдставители! Ще свърша вече, като се спра нѣколко думи само върху изброенитѣ отъ правителството въ тронното слово законопроекти. Върху самитѣ законопроекти нѣма да говоря сега, защото, когато ще бждатъ прѣдставени, ще имаме възможностъ, при първото имъ четене, да се произнесемъ върху всѣки единъ отъ тѣхъ. Ще кажа само, че правителството, като изброява по-важнитѣ законопроекти за разнитѣ отрасли, иска да вкара между тѣхъ и такива, на които, споредъ мене, не би трѣбвало да се придава толкова голѣмо значение, каквото е прѣддено съ пасажа — че тѣ сѣ отъ естество да подтикнатъ народното благосѣстояние. Тѣзи законопроекти сѣществуваша въ канцеларията и на прѣдпоставителствитѣ министерства; днешното ги взема готови. Нѣма нужда да ги изброявамъ; ще посоча само закона за кадастра. Два закона за кадастра имаме: единиятъ направенъ отъ покойния министъръ Паяковъ, обнародванъ въ „Държавенъ вѣстникъ“, неприложенъ, другиятъ направенъ отъ бившия министъръ на търговията и земледѣлието г. Ляпчевъ, тожко обнародванъ въ „Държавенъ вѣстникъ“, тожко неизпълненъ; сега ние виждаме трети законъ пакъ за кадастра. Какво показва това, г. г. народни прѣдставители? Завчера ние тукъ се занимахме съ закона за борситѣ; г. министърътъ на финанситѣ говори, че този законъ билъ толкова недостатъченъ, съ толкова пороци, щото въ продължение на четири години не е туренъ въ дѣйствиe. Не е ли сѣщото явление и съ този законъ за кадастра на недвижимитѣ имоти? Защото да се внасятъ послѣдователно три закона за кадастра върху недвижимитѣ имоти, безъ да се прилагатъ — това е необяснимо нѣщо; то никакъ не ни прѣпорѣчва. Г. министъръ-прѣдседателъ, а сѣщо и министърътъ на финанситѣ г. Теодоровъ въ своитѣ публични рѣчи въ разни градове заявиха, че тѣ ще внесатъ законопроекти отъ социаленъ характеръ, че ще се занимаватъ съ социално законодателство; въ изброенитѣ въ тронното слово не се виждатъ законопроекти отъ такъвъ характеръ. Бихъ желалъ поне да внесатъ такива за въ бждѣще, съгласно послѣдната алинея отъ тронното слово, въ която се казва, че народното прѣдставителство ще се занимае съ тѣзи, които сѣ изброени, а тѣй сѣщо и съ онѣзи, които ще се внесатъ. Азъ вѣрвамъ, че дѣятелността на днешното Народно събрание и на правителството нѣма да се ограничи, макаръ и въ тази сесия, само съ изброенитѣ законопроекти. И така, г. г. народни прѣдставители, на свършване азъ изказвамъ едно пожелание да се внесатъ законопроекти повече отъ социаленъ характеръ, защото съ тѣхъ ние ще можемъ да прѣкратимъ, ако не изцѣло, то значително всички онѣзи зловѣдни политически учения, които отъ день на день се разпространяватъ по-силно и по-силно у насъ.

Рѣководимъ отъ тѣзи съображения, г. г. народни прѣдставители, че ние трѣбва да въведемъ въ нашата държава социални реформи, които могатъ да изцѣрятъ нѣкои социални язви, младолибералната партия се яви прѣвъ врѣме на изборитѣ за XV-то обикновено Народно събрание прѣдъ избирателитѣ съ една социална реформа за „пенсиониране на прѣстарѣли земледѣлци и работници“. Когато му дойде мѣстото и врѣмето, азъ ще говоря по нея. Надѣвамъ се да схвана този случай

въ онѣзи законопроекти, които правителството ще внесе; тогава ще изкажа всички съображения по тази отъ върховенъ социаленъ интересъ реформа, основана върху правата и длѣжноститѣ на гражданитѣ къмъ обществото и на послѣдното къмъ гражданитѣ.

Азъ свършвамъ, г. г. народни прѣдставители, краткитѣ си забѣлѣжки по отговора на тронното слово и ще се считамъ за честитъ, ако тѣ бѣха отъ естество да докаратъ каква-годѣ полза за страната ни.

Прѣдседателъ: Има думата народниятъ прѣдставителъ, г. Петъръ Пешевъ.

П. Пешевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Излишно би било да правимъ, при отговора на тронното слово, разисквания обширни по вътрѣшното положение на страната, а трѣбва да поставяме тѣй, както се прави другаде, въ просвѣтитѣ държави, които се цитираха отъ г. Тончева. Ако у насъ правото на интерпелации бѣше достатъчно използвано и бѣше практикувано тѣй, както се практикува въ просвѣтитѣ държави, въ такъвъ случай щѣха да се избѣгнатъ много отъ сегашнитѣ излишни разисквания по отговора на тронното слово. Но ние още не сме осветили правото на интерпелации, на които гледаме съвършено повърхностно; случвало се е дори, че сесиятъ се свършватъ, а на интерпелациитѣ не се отговаря отъ министритѣ. Заради туй ние отъ опозицията схващаме случая по отговора на тронното слово, като такъвъ, при който можемъ да кажемъ ония критики, които имаме да направимъ по управлението на страната. Въ конституцията е казано, че тронното слово съдържа изложение положението на страната; слѣдователно, намъ прѣдлежи да си кажемъ думата по този добъръ и изгоденъ случай върху политиката на правителството.

Г. г. народни прѣдставители! Въ великото Народно събрание не станаха разисквания по отговора на тронното слово, поради което тогазъ нѣмахме възможностъ да заговоримъ за идването на власт на сегашното правителство отъ двѣтъ коалирани партии. Сега му е случаятъ да кажемъ нѣколко думи по това. Тѣзи двѣ партии дойдоха на властъ тѣй, както идваха на властъ всички прѣдшествующи партии — по желанието и одобрението на държавния глава, по неговото благоволение. Отъ какви съображения той се е ръководилъ, за да повика известна партия на властъ, това е съвсѣмъ другъ въпросъ; обаче, не може да се откаже, че идването на властъ и на тѣзи двѣ управляющии партии стана пакъ по желанието и благоволение на държавния глава. Слѣдователно, критикитѣ, които по-рано се правѣха за идването на властъ на другитѣ партии, ставатъ съвършено неумѣстни вече. Идването на властъ става по редъ опрѣдѣленъ, редъ осжжданъ, но възприеманъ практически отъ всички партии, когато биватъ поканени да управляватъ. Отъ 1908 г. насамъ въ България се изредиха да управляватъ партиятъ, които съставляваха блока въ 1907 г. за борба противъ личния режимъ. Първа демократическата партия бѣ поканена да използва всичко онова, което има, за да унищожи тоя личенъ режимъ въ България. Сега на двѣтъ управляющии партии, тожко членове отъ блока, се даде възможностъ да изпълнятъ програмата на блока, ако демократитѣ не сѣ я изпълнили. Не вѣрвамъ, че въ сегашното Народно събрание тѣй много и тѣй остро да се говори вече за личенъ режимъ, защото на тѣзи, които сѣ противъ личния режимъ, се даде възможностъ отъ държавния глава да го съборятъ и стѣпчатъ. Ако бѣха тукъ и другитѣ двѣ партии, принадлежащи на блока — социалиститѣ и радикалитѣ — ако бѣха прѣдставени въ Народното събрание, тѣ щѣха да иматъ думата противъ личния режимъ, защото тѣмъ още не се е дало възможностъ

да се борятъ противъ него съ силата на властта, като влѣзатъ въ управлението. Нека се надѣваме, че редътъ на тѣзи партии ще дойде, за да имъ се даде и тѣмъ възможностъ да изпълнятъ онази програма, която тѣ, съвмѣстно съ другитѣ три партии, бѣха начертали — да унищожатъ личния режимъ. За личенъ режимъ, слѣдователно, тукъ едва-ли ще се говори вече; може вече да се счете, че той е окончателно погребанъ, че като самитѣ партии отъ блока се убѣдиха, че е утопия едно управление таквозъ, каквото си бѣха начертали тѣ.

Една отъ задачитѣ, които си начерта настоящето правителство, съставено отъ членоветѣ на блока, бѣше и измѣненіето на конституцията. Този актъ биде извършенъ отъ сегашното правителство, съ съдѣйствието на другитѣ управляващи партии, съвършено успешно и много сполучливо. Съ това се прѣмахна онази агитация, шумна и зловрѣдна, която се водѣше около измѣненіето на конституцията и която имаше за цѣль събарянето на сѣществующия строй и замѣняването му съ нѣщо неизвѣстно. Съ измѣненіето на конституцията дѣйствително се постигна у насъ едно умиротворение на духоветѣ, както това справедливо е отбѣлзано въ тронното слово. Конституцията е измѣнена и подобрена въ нѣкои отношения. Тя сега може да не е толкозъ много съвършена, както я желаятъ нѣкои утописти, но сѣ пакъ е добра. Тя не бѣше лоша и докато не бѣ измѣнена. Обаче, ние не сме се измѣнили. Измѣнихме конституцията, но ние си останахме сѣшитѣ, ние не се промѣнихме. А това е необходимо да стане, за да получи плътъ и кръвъ измѣнената конституция, защото, нека го признаемъ, досега ние не сме я прилагали въ цѣлата ѣ сѣщность, въ всичката ѣ ширина. Очаквахме, че поне настоящето правителство, което идваше на властъ съ такава хубава програма, съ таква хубава намѣрениа, ще направи всичко възможно, щото конституцията да биде приложена въ всичката ѣ цѣлостъ. Въ туй отношение прѣдлежеше на правителството да даде доказателства, да докаже на дѣло, че иска да приложи конституцията тѣй, както тя сѣществува. Таквъ единъ сгоденъ случай се прѣдстави на настоящето правителство съ произвеждането изборитѣ за XV-то обикновено Народно събрание.

Въ своитѣ проповѣди г. г. министритѣ, въ това число и уважаемиятъ г. министъръ-прѣседателъ, навсѣкждѣ говориха, че изборитѣ ще се произведатъ при пълна свобода, при пълно зачитане правата на всичкитѣ български граждани. Въ туй отношение, за отбѣлзване е рѣчта на уважаемия г. министъръ-прѣседателъ, държана въ Казанлъкъ прѣдъ неговитѣ избиратели отъ опозиционно врѣме. Въ тази рѣчь се съдържатъ хубави пасажи, относително онова, което трѣбва да се върши за спазване правдинитѣ на българскитѣ избиратели. Г. министъръ-прѣседателъ изтъкваше, че е необходимо да се даде пълна свобода на българскитѣ избиратели, като управляющитѣ, властъ имѣющитѣ — министри, началствущи лица — да се прѣдпазватъ отъ каквито и да било лъжи, измами и общанія на избирателитѣ, съ цѣль да ги замамватъ, за да взематъ и получатъ тѣхния гласъ, тѣхния вотъ. Г. министъръ-прѣседателъ изтъкваше особено, че тѣзи общанія, измами и лъжи, не трѣбва да се допускатъ въ неособено напѣднатитѣ държави, каквато е нашата държава. Това бѣше отлична програма, казана, вѣрвамъ, съ пълна искреностъ отъ страна на уважаемия г. министъръ-прѣседателъ. За жалостъ, обаче, тая хубава програма, повтаряна надлъжъ и напиръ и отъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи въ всички краища на България, не биде изпълнена. Тя биде нарушена, може-би, въпрѣки желанието на правителството, отъ неговитѣ приятели, отъ органитѣ на управлението. Г. министъръ на вътрѣшнитѣ работи, по примѣра на своя прѣдшественикъ, кръстоса надлъжъ и на-

пиръ България; днесъ въ Бургазъ, утрѣ въ Видинъ, днесъ въ Силистра, утрѣ въ Кюстендилъ. Макарь и съ напѣдната възраст, той съ неуморимостта си има рекордъ въ туй отношение надъ своя прѣдшественикъ. Необикновена енергия прояви той, за да проповѣдва свободата на изборитѣ, реда и тишината. Проповѣдитѣ му по площадитѣ и мегданитѣ съ удоволствие се слушаха отъ нашитѣ граждани. Тая енергия не бѣше толкозъ много необходима. Достатъчно бѣше такива рѣчи да се държатъ на 2—3 мѣста, както това направи уважаемиятъ г. министъръ-прѣседателъ. Не бѣше нужно въ всичкитѣ паланки и въ всичкитѣ села да се приповторятъ тѣзи рѣчи. Самото това обикаляне не бѣше толкова наложително, но като го е направилъ въ интереса на свободата на изборитѣ, трѣбва да му благодаримъ. Обаче неговитѣ подвѣдомствени, вѣроятни или защото не искаха да слушатъ, или пъкъ защото не бѣха на площадитѣ да слушатъ неговитѣ рѣчи, на много мѣста не изпълниха тѣзи негови проповѣди и, като постѣпиха въпрѣки тѣхъ, потъпкаха избирателнитѣ права на българскитѣ граждани. Г. г. народни прѣдставители! Азъ не се съмнѣвахъ никога, че двѣтѣ управляващи партии ще иматъ болшинство; това бѣше за мене несъмнѣно, както за великото Събрание, тѣй и за обикновеното Събрание, защото рѣдъкъ е случаятъ въ България едно правителство да не получи болшинство, а пъкъ двѣ партии, стояли дълго врѣме въ опозиция, съ една хубава програма, *raison de plus*, щѣха да получатъ нужното болшинство, особено подирѣ сполучитѣ му въ великото Народно събрание. Трѣбва да си го кажемъ, г-да. българскитѣ народъ е хюкюматчийски и като тѣй двѣтѣ партии, излѣзли съ хубава програма, несъмнѣно ще повлѣкатъ подирѣ си множеството и ще иматъ едно достатъчно болшинство, за да управляватъ. Ето защо азъ не допускахъ, че е нужно за тѣзи двѣ партии да прибѣгнатъ къмъ такива срѣдства, къмъ каквито прибѣгнаха. Болшинство сигурно имаше, защо ви бѣше, г-да. необходимо да имате едногласие и едномислие въ Народното събрание? А такова щѣхте да получите, ако не бѣ пропорционалната система. Ако има опозиция въ днешната камара, това се дължи на пропорционалната система; безъ нея вие, г-да. щѣхте да сте абсолютно болшинство. безъ никаква опозиция; щѣхте да имате такова болшинство, каквото имаше слѣдъ изборитѣ прѣзъ есенъта на 1897 г. И можеше ли да прѣпорѣча това нѣщо България. можеше ли да прѣпорѣча двѣтѣ управляващи партии, съ тѣхнитѣ хубави програми? За жалостъ правителството, по-добръ неговитѣ органи, употребиха всичкитѣ досега измислени отъ гения на българската администрация срѣдства, за да взематъ гласа на избирателитѣ, по какъвто и да е начинъ, като за тая цѣль употребиха и туриха въ ходъ цѣлата административна машина. Като изключимъ военитѣ, всичкитѣ други служаци, бѣха впрегнати да влечатъ тая избирателна машина, отъ която трѣбваше да излѣзе едно болшинство, равно на едногласие. Практикуванитѣ отъ всички досегашни правителства срѣдства да натискатъ избирателитѣ чрѣзъ властта, чрѣзъ властвиущитѣ, да му влияятъ и да му изтрѣгнатъ гласа, бѣха употребени и въ дадения случай. Не се употребиха бруталности — нѣмѣтъ имаше и такива отъ прѣкалена ревностъ — но въ всички други срѣдства, като: заплашвания, общанія, назначаваня на служби, промѣняване на чиновници, разкарване, даване подѣ сѣлѣ; агитация отъ акцизни, горски и полицейски стражари, кметове и пр. бидоха използвани, за да се повлияе на избирателитѣ, за да дадатъ непрѣмѣнно гласа си за кандидатитѣ на правителството. Сегашната избирателна система, разбира се, не допуша и прави невъзможно практикуването на такива бруталности, каквито въ врѣме оно сѣ се практикували — нека го признаемъ — отъ венчъи партии. При тия избори,

при тая изборна система, разбира се, не е възможно да се нападат изборителитъ съ цѣль единъ артилерийски полкъ, както това бѣше въ 1897 г., или съ полицията, както това бѣше прѣзъ януарий 1895 г. въ Търново.

Нѣкой отъ прѣдставителитъ: И въ Брѣзово.

П. Пешевъ: И въ Брѣзово. Азъ говоря, г-да, за всичкитъ партии. Бждете всички искрени да си признаемъ грѣховетъ, защото тукъ говоримъ прѣдъ българския народъ. — Изборителитъ на много мѣста сж подведжани и принуждавани отъ административнитъ и другитъ органи на властѣта да гласоодаватъ за правителството. Въ която и околия да отидете и да прѣвѣрите, несъмнѣно ще дойдете до заключение, че нѣма ни единъ органъ на властѣта неизползуванъ за цѣлитъ, които правителството си бѣше начертало — да получи болшинство. Като оставимъ околийскитъ началници, които сж раг ехселленсе изборителни агенти, всичкитъ други бѣха се прѣдали на такава една дѣятелностъ въ дѣния на изборитъ, безъ да бѣше нужно това, г. г. народни прѣдставители, защото правителството и безъ туй щѣше да си има болшинство. Наистина, въ повечето околии, дѣто правителството се чувствуваше сигурно, много сигурно, не се употребиха тия срѣдства, но дѣто малко-много се усѣшаше, че може нѣкакъ да се промѣкне оппозиционеръ, употребиха се тия срѣдства, ненужни и сѣвършено излишни, защото и безъ тѣхъ въ резултатъ, може-би, щѣхме да имаме още 10 или 20 души оппозиционери и нищо повече; правителството щѣше да си управлява и щѣше да си има едно добро и достатъчно болшинство. Защо бѣха употребени тия срѣдства? Г-да! Вие страдахте отъ тия срѣдства, употребявани отъ други правителства; вие се оплакахте, вие протестирахте отъ тази трибуна съ най-енергически изрази. Като дойдохте на властъ, вие не трѣбваше да ги подражавате и повторяте, а трѣбваше да отидете една стъпка напредъ. „Срѣщу насъ, г. г. демократи, г. г. стамболовисти, г. г. либерали, вие правихте това и това, но ние вече правимъ стъпка напредъ; ние забравяме тѣзи срѣдства, ние нѣма да постигнемъ по сжщия начинъ, по какъвто противъ насъ се е постигнвало, ние ще искаме да въведемъ въ тази страна единъ дѣйствиелно конституционенъ редъ“. Изискавахме и очаквахме отъ васъ да направите това и дѣйствиелно щѣхте да имате признателността на българския народъ и щѣхте да турите едно начало на една по-благородна борба въ тази страна. Всички щѣхме да ви похвалимъ и въ бждѣще всички, които ви замѣстятъ, щѣха да подражаватъ на васъ, не щѣха да иматъ карезъ за миналото ваше управление, за да постигнатъ въ бждѣще и тѣ по единъ подобенъ начинъ. А сега вие не забравихте нищо отъ онова, което сж направили бившитъ правителства, и го повторихте.

П. Теодоровъ: То е, че не касирахме 23 души депутати оппозиционери и не бихме оппозиционнитъ депутати при входа на Народното събрание — това забравихме.

Прѣдседателъ: Моля, г. Теодоровъ, недѣйте прѣжсва. Ако желае, ще имате думата и ще говорите.

П. Пешевъ: Агитации. Г. министърътъ на вътрѣшнитъ работи навсѣкждѣ въ своитъ публични рѣчи каза нѣщо повече, отколкото трѣбваше да каже. Напр., въ Плевенъ и въ Търново той каза, че сега-засага въ България никои други партии не могатъ да дойдатъ на властъ, освѣнъ двѣтъ властующи партии.

Министъръ А. Людскановъ: Не съмъ казалъ въ тази форма. Вие чухте ли го?

П. Пешевъ: Либералитъ били осждени, демократитъ — компрометирани, стамболовиститъ — дадени подъ сждѣ, крайнитъ партии искатъ отдолу да дойдатъ, не оставатъ прочее никои, освѣнъ ние коалиранитъ да управляваме. Прѣдшественикътъ на г. Людсканова нѣкога си каза, че народняцитъ нѣма да дойдатъ на властъ подиръ 25 години; не се минаха и 25 недѣли и тѣ дойдоха на властъ. (Смѣхъ) Този начинъ на агитиране, г. г. народни прѣдставители, е сѣвършено непрѣпорѣчителенъ. „Ето, гледайте ни, само насъ България знае, само ние сме кадърни, честни и способни да управляваме; всички други сж компрометирани, осждени, дадени подъ сждѣ; ние сме светци, ние само ще управляваме. Несъмнѣно е, че българскиятъ избирателъ може да се увлѣче, може да повѣрва на такива едни проповѣди, излизачи отъ устата на официални лица. Това нѣщо не е допустимо за едно правителство. Недопустимо е сжко тѣй, г. г. народни прѣдставители, да се правятъ общания отъ името на правителството, че това или онова ще се направи въ полза на населението, гласа на което се иска. Въ туй отношение трѣбва да ви цитирамъ нѣколко случая, за да се убѣдите, че дѣйствиелно избирателитъ сж подмамвани съ такива общания отъ властѣта. Доста е да цитирамъ на ония отъ васъ, които нѣтуватъ отъ София за Варна, двѣтъ гари Романъ и Телинъ, при които по-рано бързиятъ тренъ никога не спираше, а слѣдъ изборитъ, и дори прѣди изборитъ, и по поводъ на изборитъ, за да си дадатъ гласа избирателитъ за правителството, ние виждаме, че бързиятъ тренъ да спира на тѣзи гари. То е хубаво нѣщо, желателно е навсѣкждѣ да спиратъ треноветъ, но не да се прави това за цѣната на гласоветъ и то въ врѣме на изборитъ. Оставямъ настрана всевъзможнитъ общания за желѣзници, дѣто щѣло не щѣло, ще се спра само на нѣколко много характеристични общания отъ подобенъ родъ. Напр., въ с. Дивитакъ, Ловчанско, се праща една счупена помпа нѣколко дена прѣди изборитъ, за да се даде видъ, че ще се прави мостъ на р. Осъмъ, мостъ наистина нуженъ за това село. Техническитъ власти разпорѣждатъ прѣди изборитъ да отиде тази счупена помпа, за да видятъ избирателитъ, че ето захваща се мостътъ, който очакватъ, той вече ще се строи. Подобна една счупена помпа, една счупена бургия, бѣше пратена и въ с. Душево, Севлиевско, нѣколко дена прѣди изборитъ, за да се даде видъ, че ще се прави мостътъ. За жителитъ на с. Душево и други балкански села мостъ на р. Видима е необходимъ, 20 години наредъ се мжчимъ, боримъ и се молимъ, да се направи такъвъ, защото е необходимъ за населението.

А. Мустаковъ: Съ това нѣма да украсите рѣчѣта си, г. Пешевъ, и сжжалаямъ, че именно Вие може да говорите така.

Прѣдседателъ: Моля, г. Мустаковъ.

П. Пешевъ: Защо Ви боли?

А. Мустаковъ: Защото Вие въ продължение на 20 години не можахте да направите това, което впитъ севлиевски избиратели искаха, и Ви изпращаха тукъ 20 години наредъ.

Прѣдседателъ: Моля, г. Мустаковъ, не прѣжсвайте.

П. Пешевъ: Благодаря. Не съмъ можалъ да го направя, сега като изберахъ г. Мустакова, той ще го направи! (Смѣхъ) Той именно праща помпата тамъ, той е, който ще направи моста. „Не избирайте вече Пешева, 20 години наредъ сте го избирали, той нищо не е направилъ. Ето го човѣка, когото трѣбва да избере; той ви праща счупената помпа-бургия, той ще направи моста; избирайте него“.

А. Мустаковъ: Само че г. Мустаковъ не е казалъ туй. Най-лояленъ е билъ, съ общания не си е служилъ и даже за Ваше удовлетворение Мустаковъ не е ходилъ въ това село.

Прѣдседателъ: Г. Мустаковъ! Вие сте младъ народенъ прѣдставителъ, недѣйте влиза въ прѣрекане, мирувайте. Когато поискате отъ мене думата, ще Ви я дамъ.

А. Мустаковъ: Г. Пешевъ трѣбва да ни щади.

П. Пешевъ: Уважаеми г. Мустаковъ, азъ Вашето име не поменахъ. Всичкиятъ мои симпатии за Вашата дѣятелностъ; желая да работите за туй население.

А. Мустаковъ: Туй, прѣди всичко, върху мене се хвърли. Ако съмъ ходатайствувалъ, азъ искрено съмъ ходатайствувалъ да се направи мостътъ.

П. Пешевъ: Какво е това, г. г. народни прѣдставители? „Пешевъ не може да направи мостъ, ние ще го направимъ“? Каква е тази агитация отъ името на властта? Не е ли това общание, не е ли то реално общание съ изпращането на тази помпа. И само това ли е? Слѣдъ свършването на избора, вдига се тази помпа и слѣда нѣма отъ нея. (Общъ смѣхъ)

А. Мустаковъ: Поемни условия се правятъ, г. Пешевъ. Вие знаете сондата за какво е. За да се сондиратъ основитѣ на моста.

Нѣкой отъ болшинството: Никакви факти нѣмате, г. Пешевъ, а голословно обвинявате.

Н. Мушановъ: Чакайте да видите, какво е правителство — чакайте!

П. Пешевъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ цитирамъ тѣзи случаи, защото тѣ не сж единични, тѣ сж система по произвеждането на изборитѣ. Сжщо такава нѣщо е ставало въ Къзлагашката околия, дѣто дори окръжниятъ управителъ е писалъ въ едно село, че ще отпуснатъ пари за направяне мостъ на р. Тунджа. Азъ цитирахъ само тѣзи два-три случая, които идатъ въ пълненъ разрѣзъ съ онова, което г. министъръ-прѣдседателъ въ своята рѣчь изтъкна въ Казанлъкъ. Нѣма да се спирамъ повече на такива случаи.

Вамъ е много добръ познато, г. г. народни прѣдставители, участието на администрацията въ нѣкои околии въ разнасянето и раздаването на бюлетинитѣ, и въ приготвянето имъ за всѣко едно село поотдѣлно, за да се знае, кое село, какъ ще гласоподава. Извѣстенъ ви е случаятъ за Бѣлѣнската околия, дѣто околийскиятъ началникъ е изпратилъ въ разни села отъ разни форми бюлетини, за да се знае това село, да-ли ще пусне тѣзи бюлетини. Въ едни бюлетини имената на кандидатитѣ се турятъ въ началото, въ други — въ срѣдата, въ трети — най-отдолу; една бюлетина разрѣзана по другъ начинъ, друга — по трети начинъ и т. н. Това не е било само въ Бѣлѣнската околия; това участие на администрацията въ разнасянето на бюлетинитѣ, въ подготвянето на избирателитѣ да гласоподаватъ за правителственитѣ кандидати е било на много мѣста. Достатъчно е за мене да ви цитирамъ единъ случай отъ Берковската околия. Азъ ще ви цитирамъ писмото на старшия коненъ полицейски стражаръ, до околийския началникъ — имамъ въ оригиналъ това писмо — дѣто той разправя на околийския началникъ — види се тоя старшия е много по-опитенъ отъ началника — какво трѣбва да се направи. (Чете) „Въ сжбота на 3 да изпратите единъ стражаръ въ Гаганица, като му разправите да пристигне вечерята около 7—8 ч.,

т. е. въ тъмно, безъ да го забѣлжкатъ за какво е отишълъ. И ще се яви при кмета, който ще му даде 6—7 души негови вѣрни хора като патраулъ да ходятъ изъ улицитѣ прѣзъ цѣлата нощъ, та да не допускатъ противникитѣ да ходятъ по къшитѣ да агитиратъ и да раздаватъ бюлетини. Засега въ Котеновската община отива добръ, сжщо и въ с. Лѣсковецъ се общаха да поддържатъ правителствената листа, само съ изключение на трима-четирма души. При изпращането на бюлетинитѣ на адресантитѣ лица, по стражаритѣ, да имъ съобщите, щото по-рано да не раздаватъ на хората бюлетинитѣ, а въ сжщата вечеръ, а не по-рано“. Старшиятъ стражаръ, нѣкой си Мановъ пише до околийския началникъ, дава му опжтвания и се споразумѣва съ него, като по кой начинъ да стане това раздаване на бюлетинитѣ и по кой начинъ да става тази агитация. Това е въ Берковската околия.

Като заговорихъ за общания, пропуснахъ, г. г. народни прѣдставители, едно много характерно общание въ Габровската околия, въ Габрово. То е отъ областта на просвѣщението.

Н. Мушановъ: Само че г. Бобчевъ излѣзе; трѣбваше да постон малко.

П. Пешевъ: Дори Министерството на народното просвѣщение се е намѣсило въ случая, за да се използва неговото благоволение за избирателни цѣли. Имамъ на рѣка слѣдующата явна благодарностъ на Габровци: (Чете) „Долуподписанитѣ жители отъ Габрово, родители настояници на ученичкитѣ, свършили тази година V класъ на мѣстната дѣвическа непълна гимназия, изказваме публично своята сърдечна благодарностъ къмъ днешния министъръ на народното просвѣщение, г. Стефана С. Бобчевъ, за дѣто той, по ходатайството на г. Ивана Пецовъ, възстанови сѣществующия VI класъ при сжщата гимназия, и съ това даде възможностъ на бѣднитѣ отъ насъ да продължатъ образованието на дѣцата си, а на поимотнитѣ, да спестятъ по 1.000 л. най-малко, които щѣхме да похарчимъ, ако пратѣхме дѣцата си въ други градъ.

„Това е отъ голѣма полза и за насъ и за всички, които ще иматъ ученички занаяпрѣдъ въ сжщия класъ, а слѣдователно и отъ обща полза на града“. Подписали около 20 души избиратели. (Продължава да чете) „Post scriptum. За откриването на тоя шести класъ министерството отказа на градската община, която го бѣше молила за това“.

Н. Мушановъ: Която е въ демократически рѣцѣ.

П. Пешевъ: „И ако сега е откритъ, това се дължи изключително на ходатайството на г. Ивана Пецовъ прѣдъ г. министра Т. Теодоровъ, който бѣше вчера тукъ. Нашата благодарностъ и къмъ тѣзи двамина. Ето едно доказателство отъ кои хора може да се очаква добро за града“.

Н. Мушановъ: Г. Пешевъ! Забѣлжете, че по законъ за народното просвѣщение VI класъ въ Габрово не може да се открие.

П. Пешевъ: Г. г. народни прѣдставители! Това се прави отъ кандидата на I-та Търновска избирателна колегия г. Иванъ Пецовъ и министърътъ на народното просвѣщение г. Бобчевъ на 28 августъ — петъ дена прѣди изборитѣ. Когато се ходатайствува за Габрово да се открие VI класъ и се отказва на ходатайството на кмета, понеже е демократъ, а се уважава ходатайството на народняка г. Пецовъ, въ сжщото това врѣме Севлиеиската община моли да се открие VI класъ въ мъжката прогимназия. Като се открива въ Габрово VI класъ въ дѣвическата прогимна-

зия, неспитно, законътъ трѣбва да бѣде еднакъвъ и за Севлиево. Севлиевската община моли, ходатайствува за това нѣщо и Министерството на народното просвѣщение отговаря, че не може да се открие VI класъ въ Севлиево, защото законътъ за народното просвѣщение — измѣнението на чл. 24 отъ този законъ — не позволява това. „Вие, г. кмете, опозиционеръ, ходатайствувате, обаче Вашето ходатайство петъ пари не струва. Намѣрете си добъръ ходатай, приятелъ на Господа, който да ходатайствува. Какъ вие, г. г. демократически, либерални кметове, смѣтете да искате VI класъ, перденъ-нере? Какви сте Вие за насъ? Вие сте ни чужди; за Васъ законътъ нѣма дѣйствиe; той ще дѣйствува за онѣзи, за които ходатайствува г. Пецовъ, или другъ нѣкой народнякъ“. Какъ, г. г. народни прѣдставители, може да се изтъкуватъ тѣзи прѣдизборни обѣщания отъ името на властта и уловителствени при това — на едно мѣсто правителството е майка, на друго мѣсто — мащеха? И искате опозиционеръ да се избере! Че какъ може при тѣзи условия да се избере опозиционеръ? При тѣзи условия по-лесно може да мине камила прѣзъ иглени уши, отколкото въ България да се избере опозиционеръ за народенъ прѣдставитель.

Отъ болшинството: Охо-о-о!

А. Мустаковъ: Какъ се избрахте Вие?

Нѣкой отъ болшинството: Г. Пешевъ! Ами Вашитѣ обѣщания да се даватъ пенсии на старитѣ земледѣлци, кой ги правѣше? Само атакувате правителството.

Прѣдседателъ: Моля, недѣйте прѣкъсва, г. г. народни прѣдставители, защото иначе нѣма да има край.

П. Пешевъ: Г. г. народни прѣдставители! При проверката на изборитѣ въ I-та Търновска избирателна околия азъ си позволихъ съ нѣколко думи да кажа, че изборитѣ въ Севлиевската околия сж произведени по единъ особенъ начинъ на тероръ. Азъ бѣхъ изобличенъ отъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи и отъ моитѣ двама обични колеги, младитѣ г. г. Мустаковъ и Попкръстевъ.

А. Мустаковъ: Ще съберате, г. Пешевъ, ако Вие твърдите сжщото онова, което твърдѣхте при проверката на изборитѣ. За Вашитѣ лични неприятели, за Вашитѣ лични отношения тукъ, въ камарата, не може да говорите.

Прѣдседателъ: Моля, г. Мустаковъ, не прѣсичайте.

П. Пешевъ: Моята честъ на български народенъ прѣдставитель ми диктува да излѣза съ факти и да потвърдя това, което казахъ при проверката на изборитѣ.

Министъръ С. С. Бобчевъ: Г. Пешевъ! Позволете ми една бѣлѣжка. Прѣди малко Вие сте говорили за отварянето на единъ VI гимназияленъ класъ въ Габрово и за това, че азъ не съмъ направилъ сжщото и за Севлиево — на-ли тѣй?

П. Пешевъ: Да.

Министъръ С. С. Бобчевъ: Има една голѣма разлика между искането на севлиевци и искането на габровци.

Прѣдседателъ: Г. министре! Оставете отговора си за послѣ.

Министъръ С. С. Бобчевъ: Габровци искатъ да се възстанови единъ класъ, който законътъ за народното просвѣщение билъ заварилъ, че сжествува, а севлиевци искатъ да се открие единъ класъ, който при почването да дѣйствува законътъ за народното просвѣщение не е сжществувалъ. Съгласно съ този законъ, единъ такъвъ класъ въ Севлиево можеше да се открие, само ако се вземе съгласието на Народното събрание, съ законъ, когато въ Габрово можеше да се възстанови този класъ, защото той билъ закритъ само по нѣмане на ученици, когато го заваря законътъ за народното просвѣщение, и отсѣгнѣ при наличността на ученици можеше да се открие. Ето защо уважихъ искането на габровци.

Н. Мушановъ: Азъ съжалявамъ, че г. министърътъ на народното просвѣщение взема прѣвъ пътъ думата и грѣши. Законътъ за народното просвѣщение не позволява да се открие VI класъ нито въ Габрово, нито въ Севлиево.

Министъръ С. С. Бобчевъ: Не е истина.

Н. Мушановъ: И съжалявамъ, че Вие, като министъръ на просвѣтата, още не знаете закона.

Министъръ С. С. Бобчевъ: Вие никакъ не знаете закона. Азъ Ви казвамъ, че Вие, съставительтъ на закона, не знаете какво пише той. И по този въпросъ ще се повърна.

Прѣдседателъ: (Звъни)

Н. Мушановъ: Азъ ще Ви отговоря.

Министъръ С. С. Бобчевъ: Азъ Ви отговарямъ, че Вие не знаете какво сте писали въ закона.

Министъръ Т. Теодоровъ: Той не го е писалъ; той не го е челъ даже; той го учеше тукъ.

Н. Мушановъ: Заповѣдайте, г. Теодоровъ!

Министъръ Т. Теодоровъ: Вие не сте писали закона; може-би, и не сте го чели.

Н. Мушановъ: Именно, сега дойдохме да се учимъ отъ васъ и виждамъ, че вашиятъ министъръ на просвѣщенiето нѣма хаберъ, абсолютно нищо не избира отъ закона.

Министъръ С. С. Бобчевъ: Азъ ще Ви докажа, че нѣмате хаберъ отъ туй, което е писано въ закона.

Прѣдседателъ: (Звъни) Моля, г. г. министри, бжлете спокойни; иначе, азъ не мога да ржководя дебатитѣ. Ще вземете думата въ друго заседание.

М. Гайдовъ: (Къмъ г. Н. Мушановъ) Вие сте били случаенъ министъръ въ България. (Нѣкой отъ болшинството ржкоплѣскавъ)

Н. Мушановъ: Азъ ще Ви кажа кой е случаенъ.

М. Гайдовъ: Страшно сте изучили законитѣ!

Прѣдседателъ: Г. Гайдовъ! Правя Ви бѣлѣжка. Продължавайте, г. Пешевъ.

П. Пешевъ: Каза се, г. г. народни прѣдставители, че азъ имамъ лични неприязнени отношения съ околийския началникъ д-ръ Христо Петровъ и заради туй тѣй голословно съмъ говорилъ по избора. Г. министърътъ на вътрѣшнитѣ работи каза сжщото. Лични неприязнени отношения има този господинъ

спрѣмо мене, и само затуй е назначенъ околийски началникъ. Г. министърътъ каза, че не познава този господинъ.

Министъръ А. Людскановъ: Сега го познавамъ, но когато го назначихъ, не го познавахъ.

П. Пешевъ: На 22 януарий 1895 г. въ Търново е произведенъ допълнителенъ изборъ за народенъ прѣдставителъ, който да замѣсти г. Радославова. Тогава е билъ кандидатъ въ Търново покойниятъ Стамболовъ и г. Людскановъ отъ името на цанковиститѣ. Извѣстно е кръвопролитнието въ тоя градъ и въ тоя день тогава. 4.000 избиратели сж били прогонени отъ изборното мѣсто съ полицията, подпомогната отъ шайки, надоведени отъ околнитѣ градове.

Прѣдседателъ: Г. Пешевъ! Не се занимавайте съ избори. Моля Ви, говорете по тѣхъ по-накжсо.

П. Станчевъ: Много стари работи ровите, г. Пешевъ. Затулете ги. (Смѣхъ)

П. Пешевъ: Много накжсо. Нѣма да се спирамъ върху подробноститѣ по тоя изборъ, въ който сж ранени повече отъ 20 избиратели. Азъ ще цитирамъ само телеграмата на сегашния министъръ на вътрѣшнитѣ работи, за да се види, да-ли той познава кой е този г. Петровъ, околийски началникъ въ Търново, и ще се увѣрите, да-ли той го познава или не...

Министъръ А. Людскановъ: Казахъ, лично не го познавахъ. Азъ зная Петрова.

П. Пешевъ: ... (Чете) „Правителственитѣ тълпи“ — телеграфира г. Людскановъ да дѣдо Цанковъ...

С. Консуловъ: Това е извѣстно на всички.

П. Пешевъ: Не е извѣстно.

С. Консуловъ: Говорено е по него много пжти въ всѣка сесия. Кажете нѣщо ново.

П. Пешевъ: Толкова зная, толкова казвамъ. Елате Вие и кажете нѣщо по-ново.

С. Консуловъ: Тогава, кажете нѣщо отъ вашето управление, какъ вашитѣ шайки произвеждаха изборитѣ. За тѣхъ кажете, щомъ описвате историята на българскитѣ избори.

П. Пешевъ: Излѣзте Вие и го кажете.

Прѣдседателъ: Г. Консуловъ! Права Ви бѣлѣжка; нѣмате думата, седнете си на мѣстото. А г. оратора ще моля да не се отклонява отъ прѣдмета.

П. Пешевъ: (Чете) „Правителственитѣ тълпи“ отъ други околии заеха рано избирателното мѣсто и изблъскаха народа. Събрани на многолюденъ митингъ, избирателитѣ, слѣдъ рѣчитѣ на Китанчева, Габровски, Малчева и моята, протестираха най-енергически противъ това беззаконие, прѣминаха да отидатъ вкупомъ при спазване най-голѣма тишина, да гласоподаватъ. Полицията, обаче, ги посрѣщна съ голи саби, погна избирателитѣ, рани седемъ души, стрѣля върху други. Всичкитѣ граждани се оттеглиха отъ изборитѣ. Силно и общо негодуване. Всичко вършено подъ командата на прѣдседателя на камарата.“

М. Такевъ: Кой бѣше?

П. Пешевъ: Това е, което е телеграфиралъ г. Людскановъ. Правъ ли е г. Людскановъ или не е, азъ не

искамъ да разисквамъ тукъ. Азъ искамъ да кажа, че този, който е командувалъ съчѣта въ 1895 г. въ Търново, въ 1911 г. бѣ потребенъ за изборитѣ въ Севлиево, и е назначенъ отъ тогава, който знае неговата дѣятелностъ тогава, който го е опѣнилъ и който е разчиталъ на него, какви резултати ще му даде въ изборитѣ въ Севлиевската околия. И г. Людскановъ слѣдъ изборитѣ за великото Народно събрание счете за необходимо да прати на избирателното поле-сражение въ Севлиевската околия отличния герой д-ръ Христо Петровъ, да се бори съ срѣдствата, които той знае, които е изпиталъ и които сж извѣстни на г. министра. И го назначава въ Севлиево, защо? Зарадъ туй още, защото той е въ лоши и неприязнени отношения лично съ мене. Тоя господинъ въ 1901 г. при управлението на Рача Петровъ ржководѣше една шайка, която ме прѣслѣдваше отъ село на село въ Севлиевската избирателна околия, засади ми направи и трѣбваше да се притекатъ на помощъ 100 души севлиевски граждани, да ме избавятъ отъ тая шайка. Това бѣше въ с. Шумата.

А. Мустаковъ: Така кажете. Дертътъ Ви е тамъ.

П. Пешевъ: И тоя пратеникъ за изборитѣ направи всичко, което се е очаквало отъ него, отъ неговата опитностъ и отъ неговата минала дѣятелностъ. Този господинъ тероризираше избирателитѣ отъ Севлиевската околия.

А. Мустаковъ: Не е истина.

П. Пешевъ: Той използва едно прѣстѣпление, единъ обиръ придруженъ съ убийство, за да изтезава въ с. Кръвеникъ виновни и невиновни и да тероризира по таквъ начинъ избирателитѣ въ Севлиевската околия. (Глъчка)

А. Мустаковъ: Това е върхътъ на позора, г. Пешевъ!

Прѣдседателъ: Моля Ви, г. Мустаковъ, бждете спокойни.

П. Пешевъ: Г. прѣдседателю! Тукъ е засегната моята честъ. Азъ искамъ да мотивирамъ, искамъ да изтъкна факти.

Прѣдседателъ: Значи, ще разискваме повторно по изборитѣ.

А. Мустаковъ: Фалшифицирани сж, г. Пешевъ; това тържествено, като младъ човѣкъ, Ви го заявявамъ.

П. Пешевъ: На 18 августъ отивамъ въ с. Кръвеникъ, дѣто е станалъ обирътъ и убийството, и слизамъ въ дома на единъ приятелъ, въ който домъ слизамъ въ продължение на 25 години. На другия день отъ заминаването ми моятъ гостоприемецъ домохо-зяинъ бива затворенъ въ участъка на селото и смазанъ отъ бой, съ топориска.

Министъръ Т. Теодоровъ: Какъ се казва Вашиятъ хазиянъ?

П. Пешевъ: Илия Тодоровъ.

Министъръ А. Людскановъ: Оплакалъ ли се е нѣкому?

П. Пешевъ: На слѣдователя, на прокурора.

Министъръ А. Людскановъ: А на администрацията?

П. Пешевъ: Да-ли се е оплакал на администрацията, пита г. министърът на вътрешните работи?

Министър А. Людскановъ: На мене, на министерството?

П. Пешевъ: Когато моят другарь г. Лазаровъ се оплака съ телеграма отъ беззаконията на този околийски началникъ, съ копие до г. министър-председателя, когато се оплака кандидатътъ г. Пастуховъ отъ тоя околийски началникъ, пакъ съ телеграма до г. министра на вътрешните работи, никакво разпореждане не дойде, никакво опровержение отъ нийдъ не слѣдва и ние бѣхме изоставени тамъ да ни мжчатъ и да ни терзаятъ; никоя власт не дойде намъ на помощъ, да ни избави отъ тая тирания. Тоя човѣкъ, у когото гостувахъ, на другия день е билъ затворенъ и смазанъ отъ бой съ топориска; стражарятъ, който го е билъ, му е казвалъ: „Бай Илия! На мене се падна жрѣбието да те бия; и, казвамъ ти, да се оставишъ вече отъ този партизанлъкъ“. Г. г. народни прѣдставители! Това какво значи?

А. Мустаковъ: Ако Вие сте въ Севлиево, сигурно Вашитѣ избиратели ще Ви разпожсатъ.

Прѣдседателъ: Г. Мустаковъ! Недѣйте смущава оратора.

А. Мустаковъ: Азъ моля да ме извините, г. прѣдседателю, но това е възмутително.

Прѣдседателъ: Азъ Ви правя повторно бѣлѣжка и Ви напомнямъ длѣжноститѣ: да пазите приличие и да не прѣкъсвате.

Министър Т. Теодоровъ: Бждете спокойни; той ще си вземе отговора.

А. Мандевъ: Г. прѣдседателю! Тукъ се четоха цѣлъ редъ обвинения противъ насъ и за да можемъ да отговоримъ на г. Пешева, понеже ни изкарва, че сме избрани отъ околийски началници и отъ стражари, дайте ни думата.

Прѣдседателъ: Добрѣ, щомъ желаете да говорите, ще имате думата.

А. Мандевъ: Тогава, ще Ви моля да ме запишете.

П. Пешевъ: Тоя изтезаванъ човѣкъ е далъ заявлението на прокурорството и е приложилъ медицинско свидѣтелство. 12 дена слѣдъ затвора, 12 дена слѣдъ като е битъ, освобождаватъ го подъ гаранция отъ 200 л. Докторътъ му дава медицинско свидѣтелство, което е приложено при молбата му, въ което се констатира тия изтезания, и се констатира, че може да оздравѣе подиръ 20 дена. Тия заявления на тоя господинъ и на други лица, бити и изтезавани отъ стражаритѣ, стоятъ и досега въ слѣдствието и се пращатъ за полицейско дознание на сжщата полиция; тия безнаказани вандалства продължаватъ и досега: и вчера, и завчера получихъ писма за изтезания изъ севлиевскитѣ участъци, вършени отъ сжщата тая полиция.

Министър Т. Теодоровъ: Сега баремъ нѣма избори.

П. Пешевъ: Слѣдствието по тоя обиръ въ с. Кръвеникъ продължава отъ полицията, безъ намѣсата на слѣдственитѣ власти, около двѣ недѣли. Около двѣ недѣли имаше тероръ, около двѣ недѣли сухо и сурово се би и изтезава, и вие искате подиръ това хората да не бждатъ сплашени, когато се биятъ, за-

щото били имали политически убѣждения, защото сж се мѣсили въ партиитѣ! Ами това е най-сжщото, най-свещеното право на единъ български гражданинъ — неговата лична неприкосновеностъ. Въ дадения случай полицията безъ законъ, безъ сждъ, безъ правда наказва и тиранизира български избиратели. Тая полиция, на която е повѣренъ животътъ и имотътъ на българскитѣ граждани, тая, която ужъ прѣслѣдва обирачитѣ и убийчитѣ, тая сама извършва убийства, тая сама извършва изтезания. И тия стражари, срѣщу които е подадено оплакване до прокурорството за тия имъ изтезания, сж наградени отъ Министерството на вътрешните работи съ по 40—80 л., подъ прѣдлогъ че тѣ сж разкрили злодѣянието въ това село, когато се знае, че злодѣянието биде открито съвършено случайно, безъ участието на тия изтезания и на тия измжчвания.

Прѣдседателъ: Азъ бихъ Ви молилъ да бждете по-краткъ. Азъ мисля, че този въпросъ нѣма мѣсто при отговора на тронното слово и затуй Ви моля да не се отклонявате отъ прѣдмета.

П. Пешевъ: Въ тая околия сжщиятъ околийски началникъ издаде окръжна заповѣдъ, за да не се позволява на учителитѣ и на други, които сж съ други убѣждения, да агитиратъ между избирателитѣ.

А. Мустаковъ: Вие най-много се възмущавате отъ тѣхнитѣ агитации, г. Пешевъ.

М. Гайдовъ: Цитирайте туй окръжно.

П. Пешевъ: Защо сжщиятъ началникъ не издаде заповѣдъ противъ горскитѣ, противъ акцизнитѣ, противъ полицейскитѣ стражари, противъ кметовѣ и противъ себе си, за да не агитиратъ?

М. Гайдовъ: Защото не сж агитирали.

П. Пешевъ: Сжщиятъ околийски началникъ държа политическа рѣчь въ с. Гѣбене въ присѣствието на демократическия кандидатъ г. Паскалевъ.

Г. Добриновичъ: Има ли съставенъ актъ за това?

П. Пешевъ: Сжщиятъ околийски началникъ е заплашвалъ избирателитѣ въ с. Душово, че той ще смѣкне кожитѣ на онѣзи отъ тѣхъ, които гласоподаватъ за опозицията, ще имъ смѣкне кожитѣ тѣй, както е смѣкналъ кожата на Илия Теодоровъ, ако поддържатъ опозицията. Сжщиятъ си е позволилъ редъ работи, за които виждамъ, че болшинството отъ Народното събрание не е разположено да ги слуша.

Когато е въпросъ за тия избори въ тая околия, азъ трѣбва да цитирамъ, че въ тия избори се намѣси и горската властъ: габровскитѣ лѣсничей С. Найденовъ биде специално пратенъ въ с. Бириево, да отиде и да откупи гласовѣтъ на тамошнитѣ избиратели съ обѣщание да имъ даде оная гора, която жителитѣ на това село желаятъ. Нѣколко дни прѣди изборитѣ отива този г. лѣсничей въ селото и обѣщава на кмета, че ще разрѣши искането имъ благоприятно за тѣхъ, ако гласоподаватъ за правителствената листа.

П. Станчевъ: Уменъ лѣсничей! Вижъ какъ съ усулъ, а не да ги ... (Голѣмъ смѣхъ)

П. Пешевъ: И това, г. г. народни прѣдставители, не е само въ една околия, а въ редъ околии, дѣто малко-много правителството се е чувствувало слабо или се е съмнѣвало, че могатъ да бждатъ избрани опозиционери за народни прѣдставители. Знае се

кажвъ кадрилъ се прави съ чиновниците по Министерството на търговията и земледелието, съ чиновниците отъ Земледѣлската банка, . . .

А. Мустаковъ: Сигурно, въ Севлиево не сте го почувствували.

П. Пешевъ: . . . съ лѣсничейтъ, съ горскитѣ младши и старши стражари; знае се какви разпореждания се правиха по горитѣ, какви обѣщания, какви унищожения на горитѣ . . .

П. Станчевъ: Много аджамии сж били тия избиратели: ето, всичкитѣ шефове на партии сте пакъ тукъ депутати. Че съ мѣрка го прѣкалявайте, бе джанъмъ; ами че ние живѣемъ наедно и се познаваме! (Смѣхъ)

Прѣседателъ: Г. Станчевъ! Моля Ви се, Вие поне сте старъ — знаете реда.

П. Станчевъ: Извинете, г. прѣседателю.

П. Пешевъ: Всѣки изборъ у насъ е една чума за горитѣ: по поводъ на всѣки изборъ у насъ горитѣ се унищожаватъ. И въ миналитѣ избори за обикновеното Народно събрание на много мѣста горитѣ бѣха унищожавани; пѣла анархия е станала съ горскитѣ власти.

Нѣкой отъ болшинството: Покажете случан.

П. Пешевъ: Знаете историята, която стана тия дни съ лѣсничей въ Орхание, . . .

С. Русевъ: Вие наизустъ приказвате. Кажете факти.

П. Пешевъ: . . . който е искалъ да се съобрази съ закона и, въпрѣки това, членове на Орханйската община, сж искали почти да го унищожатъ и да го разкъсатъ; дѣто не е разрѣшилъ съѣене, въпрѣки закона за горитѣ. (Възражения отъ болшинството)

Прѣседателъ: Моля ви се, г-да!

П. Парапановъ: Кога е станало това — прѣди изборитѣ ли?

П. Пешевъ: Завчера.

П. Парапановъ: Не е вѣрно. Азъ завчера . . .

Прѣседателъ: Г. Парапановъ! Вие ни заведохте въ горитѣ. Моля, седнете си на мѣстото. Тукъ има министъръ и той ще отговори на г. Пешева.

С. Консуловъ: Умолява се г. Пешевъ да каже нѣщо и за онѣзи учители, които придружаваха г. Радославова въ всѣко село, за да агитиратъ за него.

Прѣседателъ: Г. Консуловъ! Седнете си на мѣстото.

П. Пешевъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ ще напусна тая тема, понеже е толкова раздражителна и понеже нѣмате търпѣние да ме чуете; нѣмате онуй търпѣние, каквото имаха другитѣ камари, да чуете много по-остри думи, отколкото азъ сега произнасямъ.

Прѣседателъ: Моля г. г. народнитѣ прѣдставители да изслушатъ оратора, а г. Пешева — да продължава.

П. Пешевъ: Азъ минавамъ вече на друга тема.

Прѣседателъ: Азъ бихъ желалъ, ако има да кажете нѣщо, да се изкажете.

П. Пешевъ: Благодаря. Азъ вече правя разлика между деветъ камари: никога не съмъ билъ толкова и тѣй прѣкъсванъ, никога не съмъ билъ толкова и тѣй тероризиранъ да не се изкажа, както сега. (Възражения отъ болшинството)

Прѣседателъ: (Звъни) Моля, г-да!

К. Кръстевъ: Това е адвокатство.

П. Пешевъ: Азъ минавамъ на друга тема.

Прѣседателъ: Г. Пешевъ! Вие употребихте думата „тероризиранъ“ . . .

П. Пешевъ: Извинете, г. прѣседателю, оттеглямъ тази дума, защото е много остра.

Министъръ А. Людскановъ: Сжщото оттеглете и за изборитѣ, защото казахте, че сжщиятъ тероръ е билъ упражняванъ и въ Севлиево. Оттеглете сега и тая дума.

Министъръ-прѣседателъ И. Гешовъ: Ако избирателитѣ сж били тероризирани, като Васъ, г. Пешевъ, съгласете се, че не е билъ употребяванъ тероръ. (Глъчка)

Прѣседателъ: Моля г. Пешева да говори, а г. г. народнитѣ прѣдставители да слушатъ.

П. Станчевъ: Ние ще слушаме, но да си пазимъ езика; сега пъкъ ние ще кажемъ на г. Пешева, че не чакахме такъвъ остъръ езикъ отъ него.

Прѣседателъ: Азъ моля Васъ и всички господа, да не прѣкъсватъ оратора, за да нѣма основание да твърди, че не му се дава възможностъ да се изкаже. Това сж дебати по отговора на тронното слово; нека ораторътъ говори, вие го изслушайте; а който не желае да слуша, да излѣзе вънъ.

П. Пешевъ: Дохождамъ къмъ автономията на общинитѣ.

К. Кръстевъ: На-ли щѣхте да говорите за горитѣ?

П. Пешевъ: Вие можете да излѣзете да говорите каквото обичате. Не сте Вие, който ще ми диктувате какво ще говоря.

К. Кръстевъ: Кажете факти.

П. Пешевъ: Васъ Ви болятъ фактитѣ и затова не давате да ги изкажа. Заповѣдайте, елате Вие да говорите. Не съмъ азъ, когато Вие ще учите да говори; не съмъ отъ вчера да ме учите Вие.

К. Кръстевъ: Добръ, добръ.

П. Пешевъ: Нито ще ме уплашите.

К. Кръстевъ: Не, знай, че сте радославистъ и не се плашите.

Прѣседателъ: Моля продължавайте, г. Пешевъ; недѣйте се обяснява.

П. Пешевъ: Не ми даватъ възможностъ, г. прѣседателю, да се изкажа. Този ме дърпа отъ тамъ, онзи отъ тукъ. Въ камарата на Стамболова не съмъ билъ малтретиранъ така, както сега.

Отъ болшинството: Е-е-е!

П. Теодоровъ: Защото тогава не смѣхте да занимате Народното събрание съ измислици.

П. Пешевъ: Не смѣхъ ли? Вие какъ бѣхте тогава да чуете?

Прѣдседателъ: Нѣколко нѣти напомнямъ на г. г. народнитѣ прѣдставители да мируватъ: касе се да чуемъ единъ ораторъ отъ опозицията. Правото на меншеството да говори е свещено; почитайте думата на единъ отъ меншеството. Който не желае да слуша, да излизе вѣнъ.

П. Пешевъ: Връщамъ се, г-да, на автономията на общинитѣ. Тѣй, както върви у насъ, както се практикува отъ всичкитѣ правителства, осветеното право, автономията на общинитѣ, става свършено иллюзорно: общинитѣ сѫ напълно подчинени на администрацията и никъдѣ общинитѣ самостоятелно не могатъ нищо да направятъ. Доказателство на това е, че вече въ 3—4 рѣжима всичкитѣ български първенци, които сѫ били членове на общинитѣ въ градоветѣ и въ селата, сѫ дадени подъ съдъ; най-първитѣ хора отъ всички партии сѫ дадени подъ съдъ за нѣкакви въобразими прѣстѣпления и почти нѣма случай, дѣто да сѫ осъдени общинари за нѣкакви злоупотрѣбления. Това е било само единъ претекстъ, за да се махнатъ ония, които не сѫ наши, и да ги замѣстятъ свършено други. Почти рѣдко сѫ случантѣ, щото дадени подъ съдъ общинари да отидатъ до съдебния слѣдователъ — дори и това не се прави. И редица вече наши най-първи граждани, въ селата и въ градоветѣ, сѫ подъ тежестъта на обвинения и подозрѣния, само отъ желанието на нашитѣ правителства да се избавятъ отъ тѣхъ. И въ послѣднитѣ години въ тая некрасива работа се замѣсиха и нашитѣ сѣдилища, и нашитѣ сѣдни, като се изтрѣваха отъ тѣхъ, подъ разни прѣдлози, опрѣдѣления за отстранение и даване подъ съдъ тия или ония общински съвѣтници. Г. г. народни прѣдставители! Трѣбва да съзнаемъ, че това е единъ голѣмъ кесуръ отъ нашето управление и трѣбва всички да се залегнемъ да се прѣмахне той и да заживѣемъ по-друго-яче, защото автономията на общинитѣ е основниятъ камѣкъ и на нашето конституционно управление: безъ автономия на общинитѣ, не е мислимъ у насъ правиленъ конституционенъ и парламентаренъ животъ. И настоящето правителство направи въ това отношение нѣколко грѣшки, не повече, разбира се, отколкото се направиха отъ неговитѣ прѣдшественици, но желателно бѣше да не се направѣха и тѣ, да не станѣха и тѣзи натиски по единъ или по другъ, по трети или по четвърти прѣдлогъ надъ сѣдитѣ, за да бѣдатъ и тѣ замѣсени въ нашитѣ партийни кроежи.

Министъръ П. Абрашевъ: Г. Пешевъ! Азъ Ви моля да ми кажете конкретни случаи, кога надъ сѣдитѣ е упражненъ натискъ; азъ Ви призовавамъ да кажете това.

П. Пешевъ: Г. министре! Азъ не говоря за Васъ или за г. г. министритѣ, че сѫ правили натискъ, но говоря, че се правятъ единъжъ доклади отъ ревизори, втори, трети, шести пѣтъ, докато сѣдитѣ бактисатъ и кажатъ: „Аманъ, бе джанъмъ, хайде да ги махнемъ; съ тѣхъ само постоянно ни занимаватъ“ . . .

Министъръ П. Абрашевъ: И таквозъ нѣщо нѣма.

П. Пешевъ: . . . какъвто бѣше случаятъ съ Софийския общински съвѣтъ; колко ревизии се правиха на Софийския общински съвѣтъ, колко актове!

Прѣдседателъ: Моля Ви се, г. Пешевъ.

Министъръ П. Абрашевъ: Призовавамъ Ви, г. Пешевъ, Вие, който сте прѣдседателъ на адвокатския съвѣтъ, да вземете дѣлото, което е заведено противъ общинаритѣ отъ бившия Софийски общински съвѣтъ, и ще се убѣдите, че нѣма капка истина въ това, което Вие твърдите.

П. Пешевъ: Не обвинявамъ нито Васъ, нито когото и да е отъ васъ, да е упражнилъ натискъ, какъвто Вие разбирате; Вие свършено друго-яче разбрахте мисльта ми.

Министъръ П. Абрашевъ: Натискътъ си е натискъ; подъ какъвата форма и да е той, азъ го отхвърлямъ.

П. Пешевъ: Можете да отхвърлите какъто искате, но фактитѣ сѫ налице . . .

Министъръ П. Абрашевъ: Нѣма никакви факти; това сѫ измислици.

П. Пешевъ: . . . фактитѣ сѫ налице, че невинни хора се даватъ подъ съдъ и тѣхнитѣ работи не отиватъ дори до съдебния слѣдователъ — този фактъ можете ли да отречете? — а опѣзи, които сѫ провинени въ по-голѣми прѣстѣпления, се покровителствуватъ отъ администрацията; не се дава никакъвъ ходъ на тѣхната жалба, на тѣхната молба, каквито сѫ случантѣ за тия изтезания, за които ви говоря. Вашитѣ съдебни власти тамъ нехаятъ и не обръщатъ никакво внимание.

Министъръ П. Абрашевъ: Тѣ не сѫ само наши, а и ваши, тѣ сѫ на България, за престижа на които трѣбва да милѣятъ всички, и на първо мѣсто Вие, който сте прѣдседателъ на адвокатския съвѣтъ.

П. Пешевъ: Повече отъ Васъ милѣемъ.

Министъръ П. Абрашевъ: Не доказвате това.

П. Пешевъ: Недѣйте монополизирати това за Васъ. (Възражение отъ болшинството).

Министъръ П. Абрашевъ: Въ 1899 г. Вие дезертирахте, за да оставите да се потѣпче законътъ за несмѣняемостъта.

Прѣдседателъ: Моля г. оратора да не намиса въ нашитѣ дебати съдебната властъ; той повече отъ всѣки знае, колко деликатенъ е този въпросъ.

П. Пешевъ: Нищо укорно за съдебната властъ не съмъ казалъ и азъ съмъ единичкъ, който най-много зачитамъ тази властъ и искамъ да бѣде поставена тѣй, както би трѣбвало да бѣде — да стои високо, да не я замѣваме въ нашитѣ борби, а ние я замѣсваме постоянно съ тия давания подъ съдъ, съ партийни съображения. Азъ това искамъ — да бѣде тя поставена дѣйствително на опасна висота, на която заслужава да бѣде тя поставена. Всичкитѣ мои почитания къмъ нея, г. прѣдседателю; Вие знаете каква почитъ имамъ къмъ съдебната властъ. И ако азъ говоря, то е именно отъ уважение къмъ тази властъ, за да бѣде поставена по-горѣ, по-високо и извънъ нашитѣ партийни борби.

Г. г. народни прѣдставители! Трѣбва да кажа нѣколко думи и по чиновническия въпросъ. Въ прѣдизборнитѣ рѣчи на г. г. министритѣ имаше една особена точка относително уреждането на чиновническия въпросъ, който е една рана за нашия политически животъ, една неуредица, която не дава възможностъ на правителствата да се прѣдадатъ на посерозна работа, а министритѣ се занимаватъ съ дребни чиновнически разправии и съ всевъзможни

ходатайства отлъво и отлъсно. Обща се уреждаването на този въпросъ и азъ бихъ желалъ тая толкова важна задача да бжде разрѣшена отъ настоящето правителство по единъ благоприятенъ начинъ — не партиненъ, разбира се, като тая въпросъ бжде разрѣшенъ още сега, въ началото на управлението на настоящето правителство, и той да бжде приложенъ къмъ всичкитѣ чиновници, безъ разлика на партийни убѣждения. Да не се създаде единъ законъ за едно бждѣще правителство, законъ, който да гарантира само чиновникитѣ сега назначени на служба отъ днешното правителство, но единъ законъ, който да обгръща, който да дава гаранции за добра служба и на сегашното чиновничество, и на чиновникитѣ излъзали отъ сегашното правителство — въ такава смисълъ несъмнѣно ще се направи една стѣпка на прѣдъ къмъ урегулирането на нашето управление и закъчането законността въ нашата страна, за да не бжде чиновничеството играчка въ ржцѣтъ на всѣкиго за тъккане на законитѣ въ страната, да не бжде пъкъ и правителството изложено въ ржцѣтъ на чиновници несъмнѣно, за да си играятъ и тѣ съ сѣдинитѣ на държавата чрѣзъ разни съюзи на съюзитѣ, чрѣзъ разни и всевъзможни стачки, чрѣзъ прѣчки на управлението — единъ законъ, който да даде удовлетворение на справедливитѣ искания на чиновничеството и на държавата, но, отъ друга страна, да гарантира и тая послѣдната отъ произволитѣ и самоуправството на вироглаво чиновничество, каквото въ послѣдно врѣме не единъжъ сж се проявявали. Въ туй отношение несъмнѣно правителството ще има съчувствие отъ всички партии при уреждането на тая въпросъ.

Ще си позволя, г. г. народни прѣдставители, при всичко че не е отъ моята компетентностъ и не съмъ толкова посветенъ въ тайнитѣ на външната политика, като български народенъ прѣдставителъ да кажа и азъ нѣколко думи по нея. Не ще и дума, че азъ одобрявамъ този пасажъ въ тронното слово и въ отговора на него, що се отнася до нашитѣ отношения съ съседнитѣ намъ държави. Не вѣрвамъ да има въ България партия, която да не желае нашитѣ отношения съ съседитѣ да бждатъ отлични. И настоящето правителство, като пое управлението, обяви, че то е най-върлиятъ партизанинъ на една миролюбива политика, особено въ отношенията ни съ Турция. Тия декларации на правителството, несъмнѣно, имаха за цѣлъ да направятъ, щото и тая наша съсѣдка да се отнесе тѣй-же благосклонно къмъ България, както правителството на послѣдната се отнася къмъ нея. Правителството декларира миролюбие, за което ще употреби послѣдни усилия, за да бжде то трайно и ползотворно за двѣтъ държави. Несъмнѣно е, че такава декларация е полезна, но тая тѣй искрена декларация на настоящето правителство, която то проповѣдаваше и въ опозиция, не намѣри той приемъ въ нашата съсѣдка, защото отъ нейна страна не се направи нищо, за да се възприеме туй прѣдложено миролюбие и приятелство; оттогава, откогато настоящето правителство е дошло на власт, и досега не се даде никакво доказателство, че има разположение за приятелски отношения и отъ другата страна, защото повдигнатитѣ въпроси не получиха и досега, при най-искреното желание отъ нашето правителство, нито едно благоприятно разрѣшение. Ние нѣмаме една зелена книга на ржцѣ и поради това не зная какви сж прѣпискитѣ, които нашето правителство е водило по разрѣшението на спорнитѣ въпроси съ Турция, но не виждамъ да се е дошло до едно благоприятно разрѣшение, нито на единъ отъ тѣзи въпроси. Напр., въпросътъ по убийството на капитанъ Георгиева, който възбужда толкова много нашата страна, и по който нашето правителство се показва толкова благосклонно и толкова отстъпчиво спрѣмо Турция, и досега, доколкото ми е познато, не

е получилъ едно благоприятно разрѣшение. Спорнитѣ въпроси за нашата граница сжщо тѣй сж висящи. Въ послѣдно врѣме, прѣди единъ мѣсецъ, имаше едно натрупване на турски войски на нашата граница, което не бѣше единъ знакъ на разположение и на приятелство. Това натрупване на войски въ голѣма степенъ разтревожи нашето население и прѣдизвика вътрѣшна бъркотия въ нашитѣ икономически и финансови отношения. Несъмнѣно е, че всичко това не говори за едно добро и приятелско отношение. Нежеланието отъ страна на нашата съсѣдка да сключи съ България единъ търговски договоръ сжщо тѣй показва, че разположението на нашето правителство не сѣ е погледнало благосклонно и отъ страна на Турция. Разбирамъ, че тази държава има, може-би, важни затруднения, които не ѝ позволяватъ да уреди окончателно нѣкои въпроси съ насъ; но именно тия нейни затруднения другадѣ трѣбваше да я тласнатъ къмъ по-близо приятелство съ България, която въ най-сѣдобноснитѣ врѣмена за нея показва такава голѣма лоялностъ и дори подкрѣпа на управлението въ турско. Увѣренъ съмъ, че нашето правителство, което въ туй отношение има поддръжката на всичкитѣ партии въ България и на цѣлия народъ, ще заговори малко по-строгичко и ще изиска и отъ страна на Турция да се дадатъ доказателства за приятелски отношения съ България. Това ние най-много желаемъ отъ всичкитѣ партии, и въ туй отношение увѣренъ съмъ, че българското правителство, като заговори съ единъ по-строгъ езикъ, на основание своята миролюбива политика, за която нѣма никакво съмнѣние, ще се получи благоприятно разрѣшение на нѣкои отъ спорнитѣ и висящи въпроси между Турция и България, и, освѣнъ това, ще се получи и едно подобрене на положението на нашитѣ сънародници въ турско, положение, което постоянно вдъхва безпокойства и у правителство, и у народъ въ България. Прочее, не мога, освѣнъ да пожелаая на правителството една успѣшна дѣятелностъ въ това отношение, дѣятелностъ, която ще получи одобрението на цѣлия български народъ.

Прѣдседателъ: Има думата шумениятъ народенъ прѣдставителъ г. Христо Тодоровъ.

М. Такевъ: Г. прѣдседателю! Дайте петъ минути отидихъ.

Прѣдседателъ: Почнахме на 3 ч. и да свършимъ на 7 ч. е още рано.

Х. Тодоровъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Съгласно чл. 133 отъ конституцията, въ тронното слово се прави изложение на положението въ страната. Съгласно чл. 134, въ отговоръ на това тронно слово се дава царю адресъ. Обичай е станало, щото тия адреси да се разискватъ въ нашата камара. Нѣкои ги считатъ, че това е формалностъ. Често това се казва отъ страна на правителството, а свършено друго се казва, когато туй правителство е въ опозиция. Азъ считамъ, че това не е малка формалностъ да се даде на Народното събрание да се изказва по тронното слово. Тогава има случай да се изтъкнатъ разнитѣ течения на публичното мнѣние, а това е полезно. Ако не се влиза въ дребнавости, ако има едно системно схващане, ако има едно стройно построяване на извѣстна политика, такива разисквания сж отъ важностъ: тѣ даватъ направление, тѣ даватъ директива, и тогава лесно е народътъ, публичното мнѣние да схване такава една политика въ общи черти. Та, казвамъ, ако ние не се губимъ въ дребноли, разискванията всѣкога сж полезни. Азъ съ възхищение съмъ слушалъ тѣзи разисквания по отговора на тронното слово, дебатитѣ по бюджета, изобщо разисквания, които взематъ единъ високъ тонъ,

които начертават главните линии, каквито често ние сме слушали от лъвите партии. И само така разбираме разискванията по тронното слово. Може-би, този обичай съ време да се изгуби, ако у насъ се въведе обичаят на интерпелациите. При откриването на всъщо Народно събрание, особено ново, тѣзи разисквания ставатъ належачи, но въ втората или третата сесия тѣзи разисквания си губятъ характера, и онѣзи, които сж се изказвали единъжъ, не обичатъ да се изказватъ втори пътъ. Та, ето какъ общитѣ разисквания по тронното слово си губятъ или ще си изгубятъ значението. Ако у насъ се намиратъ или имаме депутати, както въ другитѣ парламенти, постоянно, ще се създаде този обичай; ако у насъ парламентътъ засѣдава по-дълго време, както сега ще почне, тогава тѣзи разисквания ще си загубятъ важността, а интерпелациите ще взематъ мѣстото имъ. Но, въ всѣки случай, при това положение на парламентарната ни практика, разискването адреса, отговора на тронното слово, е, споредъ мене, отъ голѣма важностъ.

Обикновено върху двѣ нѣща ще се спираме въ разискванията си по тронното слово; то е вътрѣшната и външната политика. Въ настоящето тронно слово има нѣколко законопроекта, които се отнасятъ до финансовата, до стопанската политика на правителството. Тѣ сж въпроси, които еднакво биха могли да се разискватъ при разискването на общия бюджетъ. Сега азъ ще искамъ да се спра само въ общи черти и бѣгло върху вътрѣшната и външната политика на правителството. За да обсъжда едната и другата, азъ бихъ желалъ да се туря на основни нѣкои начала, та да мога по този начинъ да обсъжда вътрѣшната политика, общо, и на правителството, и на страната, и да мога да обсъжда тѣй сжщо външната политика, както си е била или както е на сегашното правителство. Това ще искамъ да направя бѣгло и въ общи черти.

Каква може да бѣде вътрѣшната политика на нашитѣ партии и на сегашното правителство? Отъ редъ години кое е било болното мѣсто, каква е била политическата, конституционната криза у насъ, кой е билъ основниятъ недѣжъ, слѣдователно, и какъ партиятъ сж погледнали на този недѣжъ, какъ правителството е погледнало на него, било съ своята политика, било съ своитѣ законопроекта? Основниятъ недѣжъ у насъ е билъ тази конституционна криза, туй неравновѣсие между политическитѣ фактори у насъ. Ето защо се е говорило постоянно за личенъ режимъ, ето защо се говори постоянно за закрѣпване на народовластието. Съ какво въ нашия политически животъ се е закрѣпвало туй народовластие, съ какви закони отъ новитѣ се закрѣпва това народовластие? Управлението ни е конституционно, управлението ни е управление на публичното мнѣние, и затова се стремимъ да спечелимъ публичното мнѣние. То не е болшинството; то е интеллигентната частъ въ единъ народъ, която управлява, защото, рано или късно, болшинството се разсипва и силата всѣки пътъ остава на мнѣнието, на това мнѣние, което трѣбва да владѣе. Съ какво, слѣдователно, се е закрѣпвало публичното мнѣние, съ какво се е закрѣпвало проявяването на народната воля? Ако ние работимъ въ тази смисълъ, азъ считамъ, че това може да бѣде вътрѣшната политика, и съ това се разрѣшава она голѣма недѣжъ въ нашия вътрѣшенъ животъ, въ послѣдно време, или постоянно.

На първо мѣсто, за да се проявява публичното мнѣние, волята на народа, ние имаме закони въ това направление и трѣбва да създадемъ закони въ това направление. И правителства, които сж гледали малко по-насилнически, вие ще ги сждите по тази мѣрка — какъ тѣ сж се отнасяли и какъ тѣ сж дѣйствували въ отношение изказване публичното мнѣние, въ отношение изказване волята на народа. Какви закони сж

приготвявали и правили въ тази областъ? На първо мѣсто само по себе си излиза, че за да има проявление на публичното мнѣние, трѣбва да има свобода на печата и на събранията. Ако говоря това, то е за туй, за да покажа, какъ сж гледали партиятъ на тѣзи основни начала по проявяването на публичното мнѣние, по проявяване свободната воля на народа. Единъ публицистъ казваше: „Дайте ми въ едно управление свобода на печата, дайте ми да нѣма произволни арестування и дайте ми едно събрание разисквателно, азъ ще ви дамъ основитѣ на свободно управление“. У насъ въ отношение на печата има установено вече мнѣние. Имаше закони, имаше правителства, имаше партии, които поддържаха въ една или друга смисълъ стѣснеността на публичното мнѣние. Днесъ такива закони нѣмаме; било демократическото правителство, било прогресивно-либералната партия въ коалиция съ демократическата, заличиха всички онѣзи закони, които прѣдшествующитѣ правителства на демократическата и прогресивно-либералната партии бѣха създали. Ние имаме въ това отношение, слѣдователно, нѣщо добито, и това е една придобивка отъ голѣма важностъ, въ това направление, за да може да се проявява волята на народа, за да може да достигнемъ онова равновѣсие въ политическитѣ ни фактори, което трѣбва да имаме.

На второ мѣсто, какво се е направило, какво трѣбва да се направи или се мисли да се направи по проявление на свободната воля на народа по отношение на изборитѣ? Ако народната воля трѣбва да бѣде основата на управлението, то източникътъ на тази народна воля трѣбва да бѣде чистъ. Е добръ, въ това отношение е правено и трѣбва да се направи още много. Вие знаете, имаше избори, когато бюрата се избираха отъ народа, бюра, които фалшифицираха проявата на народа. Това се отмѣни, създадох се бюра вече, опрѣдѣлени по законъ, отъ учители и отъ сѣдци. Това е единъ напредѣкъ. Имаше време, когато чиновникитѣ, за да бѣдатъ дадени подъ сѣдъ, трѣбваше да се изиска разрѣшение на тѣхното началство. Нищо подобно сега вече не съществува. Това е единъ напредѣкъ. И ако сега имаме народъ, който не се оплаква, или не желае да се оплаква отъ произволитѣ на чиновници, на началници, това ще да е вече грѣшка на народа. Ние сме длѣжни не само да поправяме правитѣ; ние сме длѣжни тоже да създаваме закони, опрѣдѣлени въ тая смисълъ, за закрѣпване проявяването истинската воля на народа.

Азъ считамъ — макаръ сега тукъ да се изказаха противни мнѣния — че е една стѣпка напредъ, дѣто утвърдяването на изборитѣ въ окръжнитѣ и общинскитѣ съвети се даде на сѣдилищата. Какво бѣше прѣди? Единъжъ, или два пъти, или нѣколко пъти станатъ общински избори — министърътъ не утвърждава; народътъ съ голѣми усилия спечелилъ извѣстенъ изборъ — министърътъ не утвърждава, докато най-сетитѣ всички се отчаятъ; тоя народъ си има близка работа, той напуска да отиде на изборъ и по-слѣдния изборъ печели всѣки пътъ правителството. Това се отмѣни; и сега ни се казва, че не е нѣкоя голѣма печалба. Азъ считамъ, че тя е една голѣма печалба и ние не трѣбва да се върнемъ назадъ. Какво би могло да стане? Би могло да стане тѣй, споредъ мене, че да се даде една по-голѣма независимостъ на сѣдилищата, да рѣшаватъ тѣ въ пълния си съставъ, а не въ единъ съставъ отъ трима души. Друго нѣщо е едно сѣдилище отъ трима души да утвърди избори, друго нѣщо е да се утвърдятъ изборитѣ отъ цѣлия съставъ на сѣда, защото единъ сѣдъ съ трима души може да нѣма тази независимостъ толкова, колкото може да има единъ сѣдъ съ пълния си съставъ, който често се състои отъ двѣ-три отдѣления. Това може да бѣде малко прѣтрупуно за сѣдилищата, но азъ считамъ това една мѣрка, която ще бѣде въ нѣтересъ на затвърдяването правилни избори.

Автономия на общинското самоуправление е нужна. Въ това отношение на общинско самоуправление се е работило и трябва да се работи. И азъ не мисля, че трябва да се върнемъ на старата система, на разтурване общинскитъ съвети отъ министри, както е било нѣкога и както чувамъ, че се мисли отъ нѣкои групи да се повърнемъ пакъ. Що е било по-прѣди? Азъ помня, че единъ министъръ съ едно окръжно разтури всички окръжни съвети въ България; единъ министъръ съ известния оня членъ отъ закона за градскитъ общини, че се туряли въ опасностъ интереситъ на общинитъ, разтуряше безброй общини. И защо това? Намъ е нужно противодѣйствието именно на властѣта, а не да усиляваме властѣта. Вие не ще ослабите властѣта, ако дадете на министра пакъ правото да разтурва общинскитъ съвети. Какво би могло да стане въ това отношение? Азъ считамъ, че пакъ може да стане нѣкаква поправка въ утвърждението на изборитъ отъ сѣдилицата, но отъ единъ по-пълненъ съставъ, защото, колкото и да имаме уважение къмъ сѣдитѣ, сѣ тѣ сж хора: единъ изборъ за утвърждаване се дава само на единъ докладчикъ, и избиратъ се за това опрѣдѣлени лица; когато, ако тоя докладъ за утвърждение на единъ изборъ, който е толкова важенъ, се даде на докладъ отъ нѣколко сѣдии и тоя изборъ се разисква отъ сѣда въ пълно засѣдание, ние ще имаме една по-голяма сигурностъ, гаранция за правиленъ изборъ. И азъ не мисля, че трябва да се връщаме въ ония времена, за да даваме всичко въ рѣцѣтъ на администрацията.

Признавамъ, че и при тѣзи гаранции, които сж били дадени отъ минали времена, които имаме въ други закони, могатъ да ставатъ избори такива, отъ които ние да не сме доволни. Тукъ вече има твърдѣ много да се прави въ това отношение, да се работи въ повдигане съзнанието на народа. И ако изборитъ по днешното Народно събрание не показва една система на потисничество, каквито нередовности да считаме, че има, ние можемъ да бъдемъ доволни, че се има единъ напредѣкъ и се ще има такъвъ. Въ този случай азъ бихъ могълъ да се спра за отсъствието на лѣвитѣ партии, за малцинството, съ което се явяватъ земледѣлцитъ. Но сѣ ми се струва, каквото и да се говори за туй неявяване, каквото и да се говори за туй малцинство, че това може да се отдаде не толкова на изборни нередовности или на насилие, колкото на други обстоятелства. Струва ми се, напр., земледѣлцитъ отстъпиха отъ своята позиция, измѣниха на своитѣ начала и нѣма нищо чудно, слѣдователно, въ туй, че не се явяватъ такава една сила, както нѣкога сж се явявали. Тѣхната двойственостъ въ образуването, да-ли сж на почва политическа или икономическа, тѣхното отстъпване отначалото, да не взематъ чужди елементи, неподготвеността на тѣзи чужди елементи, програмата, която тѣ иматъ и която се подзема и отъ другитъ групи, всичко туй може да обясни разочарованието, което настъпи въ населението по отношение на тѣхъ и, слѣдователно, неудачата, която сж имали.

Какво, при всичко това, би могло още да се направи въ тоя духъ на закрѣпване на народовластieto? Защото не е достатъчно, както казахъ, да говоримъ постоянно противъ личния режимъ, не е достатъчно само да говоримъ постоянно за закрѣпване на народовластieto, но тукъ е едно — ясно да схващаме и да си създаваме закони въ тая смисълъ; защото управленията въ рѣцѣтъ на кои е властѣта ще бѣде въ полза на тѣхъ. Било ли е управлението въ рѣцѣтъ на военни, било ли е нѣкога въ рѣцѣтъ на известни съсловия, въ полза на тия съсловия отива властѣта и облагитѣ отъ нея. Това е една истина и, слѣдователно, ако искате, щото облагитѣ на властѣта да се простиратъ нашироко, ние трябва да осигуримъ всички ония пѣтица, по които ще до-

хожда да се прѣдставлява широката маса, по които широката маса ще може да проявява своята воля, своята властъ. Въ тая смисълъ, въ реда на осигуряването на туй, азъ виждамъ известни законопроекти, които се прѣдставляватъ понастоящемъ отъ правителството: това е пропорционалната система, това е административното правосѣдие, това е — ще се внесе и такъвъ законопроектъ — и разрѣшението на чиновническия въпросъ у насъ.

Ако има нѣкои си още да се съмнѣватъ въ ползата отъ пропорционалната система у насъ, то днешното Народно събрание, днешниятъ неговъ съставъ ще ги е убѣдилъ отъ каква полза ще е пропорционалното прѣдставителство. Безъ пропорционалната система ние не щѣхме да имаме прѣдставители, струва ми се, на оппозицията. И вие можете да си прѣдставите, какво Народно събрание щѣше да прѣдставлява това, когато оппозицията нѣма или почти нѣма свои прѣдставители. А нужно е да има една хармония между публичното мнѣние, образуваното навѣнъ мнѣние, и между това въ Народното събрание.

Досега ние се оплакахме, че правителствата дохождатъ отторѣ, при това образование и при това политическо възпитание, което имаме, при тия прави, които съществуватъ, твърдѣ допустимо е, обяснимо е това дохождане на властъ отторѣ. Но пропорционалната ситема ще ни даде и това, да се дохожда на властъ отдолу. Когато въ Народното събрание ще се прѣдставляватъ разни групи, когато тѣзи групи не ще бѣдатъ всѣкога въ едно голѣмо болшинство, естествено е тогава да ставатъ падания и качвания на министерства отъ самия парламентъ, и тогава Народното събрание ще стане това, което е идеалътъ на едно Събрание, а именно, да бѣде органъ, който прави правителства. Има нѣкои писатели, които искатъ да раздѣлятъ свободнитъ управления или ги охарактеризирватъ само по това: да-ли има органъ въ тѣзи управления, който да вдига, който да качва и сваля правителствата. Не можеше да има и нѣмаше свободно управление или поне парламентарно управление дотогава, докогато парламентътъ въ Англия не дойде до туй положение да стане органъ на управление, да сваля и да качва министритѣ, слѣдъ което дойдоха вече министри на парламента, а не министри на короната. Азъ считамъ, че пропорционалната избирателна система ще доведе до това, и сто ви единъ начинъ на противодѣйствието на личния режимъ, ето единъ начинъ на противодѣйствието да се дохожда на властъ отторѣ.

Д-ръ В. Радославовъ: Сега има ли личенъ режимъ?

Х. Тодоровъ: Вие разбирате, какво казвамъ азъ.

Д-ръ В. Радославовъ: Сега, сега има ли го?

Х. Тодоровъ: Въ каква смисълъ?

Д-ръ В. Радославовъ: Ние ще говоримъ за това. Мислите ли, че нѣма?

Х. Тодоровъ: Личенъ режимъ пакъ може да има, но ще продължаваме да се боримъ противъ него съ законитѣ, които ще създадемъ. Е, какво повече отъ това искате? Защото е нужно не само да схващате болкитѣ, ами и да дадете съответствуващитѣ цѣрове. Ние, казвамъ, сме говорили противъ личния режимъ или сме се борили противъ него и, когато знаемъ болката, направляваме ѝ цѣроветѣ. Ето дѣ е важното. Ето каква е разликата между насъ и другитѣ, които или не говорятъ противъ личния режимъ, или говорятъ, по свършватъ съ това — нищо въ това направление не правятъ, за да се събори или

да не се явява по-нататък личният режим. Тая мисъл, която развивамъ отначало докрай, е въ това направление — закрѣпване народовластия; а това ще стане чрезъ тѣзи мѣрки, за които ви говорихъ, и тѣзи законопроекти, които се внасятъ сега отъ правителството.

Д-ръ В. Радославовъ: Законопроектътъ за борситѣ.

Х. Тодоровъ: Законопроектитѣ, казвамъ, които сѫ отъ тая областъ.

Дѣйствително, оня голѣмъ аргументъ противъ пропорционалната система — именно аргументътъ, че министерствата не могатъ да утайватъ, че нѣма да има едно стабилно, едно трайно правителство — пакъ си съществува. И заради това въ нѣкои държави, тѣзи даже, които искатъ да прокаратъ пропорционалната система, сѣ се мжчатъ да направятъ нѣщо, което да осигури властта на болшинството. Въ това отношение ние нѣмаме никакъвъ страхъ, прѣдъ видъ на това, че правителството, което е на властъ, сѣ ще има едно болшинство. Страхътъ у насъ не е отъ нестабилно правителство; страхътъ у насъ трѣбва да бѣде отъ непяване на опозиция на едно правителство, каквото и да е то.

Въ отношение на закрѣпване на народовластия, азъ считамъ, е и административното правосѣдие. Нужно е личността да дири защита, закрила противъ извѣстни разпорѣждания на властта; нужно е тая защита да бѣде дадена въ рѣцѣтъ на единъ институтъ, който да е малко или много независимъ, а това, мисля, цѣли институтътъ на административното правосѣдие. Глобениятъ отъ кмета, онеправданиятъ отъ разни комисии за разпрѣдѣление на налога или по набора, онеправданиятъ отъ властта, по причина на разпорѣжданията ѝ, нѣма закрила въ лицето на единъ независимъ институтъ, който да прѣцѣни безпристрастно разпорѣжданията на властта или неправдата, сторена отъ нея. Така е и съ разпорѣжданията на извѣстни институти, общински или окръжни; азъ считамъ, че и тукъ би могло да се направи нѣщо, за да може да се запази едно по-голѣмо самоуправление. Вие и сега ще видите единъ окръженъ управителъ и единъ министъръ да държи въ рѣцѣтъ си самоуправлението на една община или на единъ окръженъ съвѣтъ: постановления, които, по закона, се прокаратъ въ бюджета, се заличаватъ безскрупулно отъ окръжния управителъ или отъ министра. Автономия на тѣзи учрѣждения не може да има при такова едно пълновластно разпорѣждане на по-горната властъ. Слѣдователно, и въ туй отношение би могло да се направи нѣщо за ограличение произвола на по-висшето началство.

(Прѣседателското мѣсто заема подпрѣседателътъ г. И. Пѣевъ)

Въ сѣщия редъ на мисли е и въпросътъ за чиновничитѣ, по който не виждамъ прѣдставенъ законопроектъ, но по който мисля, че правителството не ще се забави да го прѣдстави рано или късно. Ако искаме да се боримъ съ властта, за да закрѣпимъ народовластия, ние не трѣбва да ѝ дадемъ това разпорѣждане съ назначавания и уволнявания поголовно, както е било нѣкога. Съ уреждането на чиновническия въпросъ — безъ да се постави той, разбира се, на едно мрътвило и безъ да бѣде въ такава независимостъ, щото едно политическо тѣло, като Народното събрание, да не може да го контролира — ние ще се доберемъ до единъ чиновнически персоналъ, въ който, както е било въ Франция, да бѣде гаранцията даже за извѣстни права на народа. Въ Франция, при всичкитѣ революции, една гаранция се е намирала въ този персоналъ, който е стоялъ на висотата си.

Чиновническиятъ въпросъ уреденъ, пропорционалната система прокарана, азъ мисля, че съ това ще

може да се получи оня цѣръ на корупцията, която заплашва нашето общество и нашето управление. Ако вие имате разни групи въ общинскитѣ или окръжнитѣ съвѣти, контролтѣ е много по-лесенъ, корупцията е много по-малко допустима, отколкото ако дадете всичко въ рѣцѣтъ на болшинството. Чиновничитѣ могатъ да бѣдятъ при по-голѣмъ контролъ отъ едно правителство, дошло по пропорционалната система, отъ едно правителство коалиционно, отколкото отъ едно правителство хомогенно.

Ето какъ считамъ азъ, че би могло да се направи нѣщо по закрѣпването на народовластия, ето какъ считамъ, че може да се помогне или се е помогнало на тоя недѣлъ въ нашия животъ. А при туй неуравновѣсяване на политическитѣ фактори у насъ, докато ние прѣмо не погледнемъ и добръ не узнаемъ извѣстна болестъ и докато не посочимъ срѣдствата, ние никога нѣма да прѣстанемъ да се оплакваме отъ личенъ режимъ. Участието на народа ще става постепенно, еднакво съ възпитанието му и еднакво съ редъ закони, като тия, които посочихъ и които министерството прѣдлага.

При разискванията по отговора на тронното слово, еднакво се спиратъ и по външната политика на правителството. Тѣй направиха досега ораторитѣ, тѣй ще направятъ и други. И азъ ще искамъ по тая частъ, сжщо бѣгло и въ общи черти, да се спра. И по нея азъ бихъ искалъ да дира единъ основни начала и отъ тѣхъ да сѣдя тая външна политика. Както въ вътрѣшната политика мисля, че се добрахъ до единъ недѣлъ, както го схващамъ, въ нашия политически животъ и посочихъ начини за цѣренето му, тѣй и тукъ, струва ми се, ние можемъ да посочимъ извѣстни основни начала, по които да обсъдимъ нашата политика. И когато говоря за външната политика и изобщо по въпроси изъ тая областъ, менъ често ми дохаждатъ на умъ думитѣ на единъ великъ дипломатъ отъ XIX в., Талейранъ, който казваше, че въ външната политика се гледа трайното, а не прѣходящото, трайното, а не случайното, който сжщо казваше, че въ външната политика ние трѣбва да имаме очитѣ на бѣдѣщото, да се гледа широко отдалечъ и надалечъ и само тогава можешъ да си намѣришъ директивата. По тоя въпросъ, струва ми се, ние можемъ да сѣдимъ вече не априорно, не излѣзли отъ извѣстно гледище, да дедуцираме и да правимъ своитѣ заключения. Ние сме достатъчно прѣкарвали, за да подкрѣпваме своята теза съ друга метода, именно, отъ резултатитѣ да сѣдимъ за принципитѣ. Защото, азъ считамъ, че такава една политика е само за единъ широкъ умъ, че тя може да се схване отъ високостоящи хора, ако излѣзете отъ извѣстно гледище и дедуцирате своитѣ заключения. Това може да бѣде и е за извѣстни умове, но общата маса не разсѣждава тѣй; тя разсѣждава съ добититѣ резултати. Струва ми се, въ случая може да се употреби тая метода — политиката на резултатитѣ: какво е донесла извѣстна политика и отъ тамъ да сѣдимъ, да-ли тази политика е добра, а не да излизаме отъ извѣстно гледище и сетнѣ да разсѣждаваме да-ли може да има добри резултати. За една политика може да се сѣди по добититѣ резултати. Нашата политика и въ партиитѣ, и въ печата, се е ограничавала главно въ двѣ направления, въ двѣ страли: въ отношение на освободителката ни и въ отношение на държавата, въ която имаме още неосвободени събрания. Въ отношение на тия двѣ политики ние трѣбва да си съставимъ едно мнѣние, тѣ трѣбва да бѣдатъ уяснени и, както казахъ, гледани и сѣдени не толкозъ априорно, отъ принципиално гледище, а отъ фактитѣ, отъ добититѣ резултати. Нѣма нищо чудно, че нашата политика се е колѣбала. Освободена отъ една държава, поставена на кръстопѣтъ отъ интереси международни и силни, които се сблъскватъ, млада България се е

колѣбала между изтокъ и западъ, както старото ни царство въ древнитѣ врѣмена се е колѣбало между изтокъ и западъ, между Византия и Римъ, Римъ и Византия. Че се е колѣбала и се колѣбае, не е чудно, но важното е, да се намѣри една установена политика. Менѣ ми се струва, че крупнитѣ събития, които станаха въ политическия ни животъ отъ освободението досега, ясно показватъ, каква трѣбва да бѣде тая политика. Освѣнитѣ факта на освободението, редъ други исторически факти идатъ да насочатъ нашата политика. И признаването на съединението, и признаването на независимостта, и признаването на сега царствующата династия, дойдоха първо отъ едноплеменината ни велика държава. Тия факти високо говорятъ въ какво направление трѣбва да върви нашата политика, какви трайни интереси ни съединяватъ съ държавата, която ни е освободила. Една политическа истина е за политическия списатели, че малкитѣ държави или трѣбва да живѣятъ въ конфедерация, или трѣбва да живѣятъ въ едно тѣсно единение съ една велика държава; иначе тѣ сж загубени. Въ това направление мисля, че е била политиката на двѣтѣ партии, които съставляватъ днешното правителство, въ това направление, струва ми се, че трѣбва да се закрѣпи тая наша политика, защото само така ние ще сме върни на туй гледище, че трайнитѣ интереси сж основата на нашата външна политика и че всичко, история и бѣдѣще, сочи въ тоя пѣтъ.

Каква е била политиката ни въ отношение на съединната ни империя? И тая политика можемъ да сѣдимъ по резултатитѣ. Двѣ методи на политика изтъкватъ по отношение на съединната ни империя, въ която имаме неосвободени наши сънародници. Едната политика се нарича националистическа, но азъ не мисля, че и другата не е националистическа, ако подъ думата националистическа ние разбираме това, да се загрижимъ за едноплеменицитѣ си, за подобрене положението имъ въ другата държава. Разликата е въ методитѣ, и ние трѣбва да обсъдимъ тия методи. За едната политика македонскиятъ въпросъ е български въпросъ и за разрѣшението му се прибѣгва до или не се отбѣгва даже и отъ насилнически срѣдства. Другата политика, споредъ мене, която се противопоставя на тази ужъ националистическа, не казва, че македонскиятъ въпросъ не е български въпросъ, ами казва, че той е общоевропейски въпросъ толкова, колкото и български, и, слѣдователно, срѣдствата за неговото разрѣшение не сж толкова насилнически, колкото дипломатически. И това второ гледище може да се защитава съ история, може да се защитава и съ добититѣ резултати отъ другата политика. Не е имало въпросъ, повдигнатъ на близкия изтокъ, който да не е билъ разрѣшаванъ отъ европейския концертъ. Въ международното право се внесе това начало, щото въпроси въ тоя изтокъ да не се разрѣшаватъ, освѣнитъ общо. Така бѣ съ сръбско-българската война, така бѣ съ гръцко-турската война, така е съ въпроса за Критъ, така бѣше даже и за руско-турската война.

Д-ръ В. Радославовъ: А за Триполи?

Х. Тодоровъ: Сжщо и въпроса за Триполи ще рѣши пакъ Европа.

Д-ръ В. Радославовъ: Не се знае.

Х. Тодоровъ: Навсѣкѣждѣ по тия въпроси се е навсѣкѣждѣ европейскиятъ концертъ. Какво ни даде другата политика, която иска да употреби други методи? Нека да я сѣдимъ по резултатитѣ. И така е най-добрѣ. Ако министерството на прогресивно-либералната партия продължаваше да стои въ 1902 г., никой не можеше да разбере неговата политика; навсѣкѣждѣ се готвѣха да правятъ митинги и прогресивно-

либералната партия се оттегли, за да даде пѣтъ на другата политика, та да се видятъ резултатитѣ ѝ. Азъ си спомнямъ пророческитѣ думи тогава на министъръ-прѣдседателя, който сега е прѣдседател на Народното събрание, казани въ интерпелацията по закриването на македонскиятъ комитети: „Касае се до съществуването на българското племе, то е изложено на изтрѣбление“. Е добрѣ, двѣ правителства подиръ това дойдоха. Тѣхната политика, която не бѣше тая на прогресивно-либералната партия, сир., не политика миролюбива, не политика, която иска да разрѣши въпроса дипломатически, що ни даде? Тая политика на едното правителство и на другото, които се наричаха националистически, даде едно разорение въ Македония, даде едно разхищение на народната пара, даде безпокойство тукъ. (Нѣкои отъ болшинството ржкоплѣскавъ) Четохъ тия дни нѣйде, въ нѣкой вѣстникъ, че е излѣзла, или наскоро ще излѣзе, една статистика по най-новитѣ данни, въ която се посочва, че българското население отъ единъ милионъ и нѣколко хиляди жители е спаднало на 800.000 жители. Това е резултатътъ на тая политика.

Д-ръ В. Радославовъ: Защо е спаднало?

В. Кознички: Ами отварянето на български училища и назначаването на български владии, не е ли резултатъ на тая политика?

Прѣдседателствующъ И. Пѣевъ: Моля, г-да, не прѣкъсвайте.

Х. Тодоровъ: Когато си ударимъ главата, ние се навеждаме. Тѣй става и съ урокъ отъ такива политики. Ако резултатитѣ на тая шумяща войнствена политика сж такива, менѣ ми се струва, че може да се даде кредитъ на другата политика, въ противовѣсъ на тая, и миролюбието на правителството тогава е въ съгласие именно съ тая политика.

В. Кознички: А убийството на капитанъ Георгиева?

Х. Тодоровъ: Азъ казахъ и по-прѣди, че нѣма да се гледа случайното, прѣходящото, а ще рѣшавате въпроситѣ по-отшироко, ще гледате да добиете трайното. По убийството на капитанъ Георгиева и по другитѣ случаи, правителството си е изпълнило дълга и ние ще го чуемъ.

В. Кознички: Още не се знае.

Прѣдседателствующъ И. Пѣевъ: Моля, г. Кознички, не прѣсичайте оратора.

Х. Тодоровъ: Въ всѣки случай какъ е дѣйствувало правителството, се вижда отъ послѣдно врѣме, когато Турция заплашваше или се казваше, че заплашва, съ мобилизация. Миролюбието на една политика не може да отиде дотамъ, щото правителството да заличи себе си и своето достоинство, но, въ всѣки случай, миролюбието като политика може да се защитава, тѣй като знаемъ резултатитѣ отъ противната политика. Еднѣжъ поставени на тая почва, тронното слово ми се вижда право, като казва, че ние сме въ приятелски отношения съ съседнитѣ държави, защото само така ние можемъ дѣйствително да бѣдемъ въ приятелски отношения съ тия съседни държави: съ Ромъния било, която се безпокои отъ едно измѣнение на статуквото, съ Сърбия било, съ която каквото и да ни дѣли, каквито и прѣдразсѣдѣци да имаме, ще трѣбва да дойдемъ до едно съглашение, съ Турция било, която, разбира се, не може да се отнесе спрѣмо насъ така, ако ние имаме една политика, която да ѝ вдѣхва довѣрие. На тая политика на Бъл-

гария ще трѣбва да дадемъ кредитъ, както ще трѣбва да дадемъ кредитъ и на Турция съ нейния младъ режимъ. Тая политика ще даде на България случая да бѣде на Балканския-полуостровъ единъ елементъ на миръ, за да закрѣпне България и българскиятъ народъ отвѣдъ границитѣ и така да спечели симпатитѣ на великитѣ сили, които иматъ нужда отъ миръ и които рѣшаватъ европейскитѣ и всесвѣтскитѣ въпроси. Такава политика ще даде случай и на Турция да покаже, що тя ще направи въ полза на цивилизацията и на мира. Европа ѝ дава този кредитъ, и ние ще трѣбва да ѝ го дадемъ. Въ опита си да се възобнови, Турция, чрезъ своята преса, подава знакове да се доближи по-близо съ балканскитѣ държави, за да не стои изолирана. Тамъ заговарватъ и за балканска конфедерация. Това не е безъ значение. Не е безъ значение засега, ако не за друго, поне затуй, че показва едно отрѣзвение, въ съедината ни империя, едно отрѣзвение отъ тѣсния национализъмъ, който е докаралъ и тамъ разочарование. Милолюбивата политика на правителството ще даде случай да се изучи и тая нова ориентировка на държавицитѣ и тая нова идея на групировки. Такава една политика, въ всѣки случай, е благоприятна за проучването на една такава нова идея, която се нахвърля.

Г-да! Азъ искахъ да се ограничи само върху вътрѣшната и външна политика, искахъ бѣгло, въ едри черти, да я очертая, споредъ както азъ разбирамъ. Политиката ни, обща или частна, трѣбва да ни е ясна и ясно обоснована. А единъжъ имаме една опредѣлена и убѣдително обоснована политика или становище, ние можемъ да вървимъ напредъ, горди съ съзнанието, че имаме едно опредѣлено убѣждение и смѣли въ дѣйствиата си, съ смѣлостъ, която иде отъ опредѣленото и рѣшително убѣждение. (Ржкоплѣскане отъ болшинството)

Прѣседателъ: Д-ръ С. Даневъ.

Прѣседателствующъ И. Пѣевъ: Има думата г. министъръ-прѣседателтъ.

Министъръ-прѣседателъ И. Гешовъ: Г. г. народни прѣдставители! Часътъ е доста напредъ и ораторътъ, който слѣдва подиръ уважаемия г. Христо Тодоровъ, едва-ли ще може да свърши тая вечеръ до 8 ч. Затова азъ прѣдлагамъ да вдигнемъ засѣданieto и идущето засѣдание да имаме въ истъкъ, на опредѣления часъ, съ същия дневенъ редъ.

Н. Мушановъ: Г. Пѣевъ! Азъ искамъ думата и моля да ме запишете.

Прѣседателствующъ И. Пѣевъ: Сега ще Ви запиша.

Н. Мушановъ: Констатирамъ прѣдъ народното прѣдставителство, че днесъ въ 2 ч. искахъ думата отъ г. Пѣева, като прѣседателствующъ на камарата, но той не ме е записалъ.

Прѣседателствующъ И. Пѣевъ: Г. Мушановъ днесъ ми каза, че искали да говорятъ трима отъ тѣхната група. Попитахъ го: „Да Ви запиша ли?“ Той отговори: „Не сега, подиръ г. Малинова“. Записахъ г. Малинова и чакахъ г. Мушанова, но той не дойде; дойде г. Такевъ и го прѣвари.

Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ прѣдложения дневенъ редъ отъ г. министъръ-прѣседателя, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Събранието приема.

Засѣданieto се вдига.

(Вдигнато въ 7 ч. 25 м.)

Подпрѣседателъ: И. Пѣевъ.

Секретари: { В. п. Николовъ.
А. Кипровъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гѣлжбовъ.